

Anmeldelser

Københavns Universitet 1479-1979 bind IX. Udgivet af Københavns Universitet ved 500 års jubilæet. Det filosofiske fakultet 2. del. Red. Povl Johs. Jensen. 1979, GAD.

I det 14. bind store værk om »Københavns Universitet 1479-1979« findes i bind IX (1979) især fremstillingerne af de gamle sproglige og litterære fag, herunder et kapitel om »Dansk og nordisk litteraturhistorie« af Mogens Brøndsted, som der i det følgende skal knyttes nogle bemærkninger til.

I sit noget apologetiske forord bemærker redaktionen, at ingen enkelt person i vore dage er i stand til at skrive »blot et enkelt fakultets historie«, men at man dog ved værkets planlægelse i 1970 havde troet det muligt at lade et begrænset antal forfattere tage sig af hvert sit større fagområde. Selv om fagopdelingen ikke er drevet så vidt som i visse andre dele af universitetshistorien (fx. det medicinske fakultet), kunne denne redaktionelle forestilling dog ikke realiseres: Fagene blev udliciteret til en række enkelte forfattere eller forfatter-par (det gælder romansk og germansk filologi), mens danskfaget endog blev splittet op i tre portioner, litteraturforskningen (ved Mogens Brøndsted), sprogforskningen (ved Niels Åge Nielsen) og den norrøne filologi (ved Hans Bekker-Nielsen). Måske kan det forhold, at Mogens Brøndsted foruden det allerede nævnte også behandler »Æstetik og almindelig litteraturvidenskab« samt »Teater- og filmvidenskab«, ses som en mindelse om den bristede enhedsdrøm.

Man kunne ønske, at denne inddragelse af flere medarbejdere end først tilsigtet havde ført redaktionen til en erkendelse af behovet for kraftigere redaktionel styring. Nu hedder det imidlertid (stadig i redaktionens forord), at »Behandlingen af de filosofiske fag er altså blevet temmelig broget, noget, der afspejler, at Det filosofiske Fakultet ikke mere har et vist åndeligt fællespræg« (V). Det ville ellers være nærliggende at søge årsagen til en god del af det »brogede« præg i en manglende redaktionel indsats. I alle tilfælde er det forbløffende at se medarbejdernes uens ståsteder og skiftende indfaldsvinkler til stoffet forklaret og forsvaret ved en analogi til deres forskningsobjekts skiftende særpræg, når det hedder, at enkelte personligheders betydning for universitetets historie og fagenes udformning gør det »måske ikke helt urimeligt, at det i en slags analogi hermed er en række bidrag med hver sit særpræg, der publiceres i disse bind« (V).

På den anden side må det gennemgående præg af faghistorie med høj prioritering af professorernes personalhistorie, som med modifikationer fra kapitel til kapitel karakteriserer værket som helhed, og som indebærer en tilsvarende nedprioritering af institutionshistorien, antages at stamme fra et redaktionelt direktiv, hvis det da ikke skyldes det enkle forhold, at professorernes litteraturhistorie kunne skrives i bekvem overensstemmelse med den forfatterskabsorienterede tradition i litteraturhistorieskrivningen og uden gennemsyn af udforskede kildeområder, mens en institutionshistorie ikke ville kunne præsteres uden omfattende studier i biblioteker og arkiver. –

Hvilken art af redaktionel styring der har fundet sted, er ikke anmelderen tilstrækkelig bekendt, men det tør vel formodes, at en del af de forhold i kapitlet om »Dansk og nordisk litteraturhistorie«, der skal drøftes i det følgende, kan tilskrives redaktionen samt de almindelige vilkår, hvorunder værket er blevet til.

Prioriteringen af faghistorie på bekostning af institutionshistorie fører i M. Brøndsteds kapitel til omtale af en række personer og værker, som har ringe eller ingen tilknytning til universitetet; det gælder dels det i sig selv fortjenstfulde overblik over den danske litteraturhistories tidligste dyrkere i det 17. og 18. århundrede (før Dansk blev etableret som universitetsfag), som ellers har måttet hentes forskellige steder i faglitteraturen, dels gælder det personer med tilknytning til Kiels Universitet (Baggesen, Flor, Chr. K. F. Molbech) eller andre personer, der netop *ikke* fik en universitetsstilling i København – som fx. P. L. Møller, der så til gengæld erindres for sit sammenstød med Kierkegaard, om hvem det hedder (p. 29), at hans ønske om at efterfølge Oehlenschläger som professor i æstetik (!) er »uvist«. På den måde passerer et udsnit af den kendte litteraturhistorie revy.

Den sammenblanding af fagene Dansk og Æstetik, som her er antydnet, er et gennemgående træk i fremstillingen af de to fag, hvilket kan undre, da de er behandlet af samme forfatter. Det bliver især iøjnefaldende i forbindelse med omtalen af Georg Brandes: det forhold, at han *ikke* blev professor i Æstetik, lægger beslag på 15 af de 90 sider, der er tildelt *dansk*faget. Man kan diskutere, om den historie ikke snarere hører hjemme under afsnittet om universitetets eller fakultetets samlede ansættelsespolitik, hvis et sådant tænkes indlemmet i den samlede universitetshistorie; det ville måske ikke være blandt de kedeligste. Men skal sagen afhandles under et enkelt fag, måtte det rimeligere være faget Æstetik, i særdeleshed når det med rette (p. 41) kan hævdes, at Brandes' produktion – herunder hans forelæsninger som privatdocent – helt overvejende drejer sig om udenlandsk litteratur. –

Kan man således sætte spørgsmålstegn ved den emneafgrænsning udadtil, der sker i kapitlet om »Dansk og nordisk litteraturhistorie«, må man dog i højere grad beklage, at det ikke har været muligt at indlemme dette område i ét samlet kapitel omfattende alle danskfagets deldiscipliner: sprog, litteratur og norrøn filologi – samt måske også folkemindeforskningen, der nu afhandles separat i bind XI, men som i sit udspring er nært knyttet til danskfaget. Kunne et så stort område ikke mestres af én forfatter, da vel af et nært samarbejdende forfatterteam, som det ses andre steder i universitetshistorien. Om så detaljer i de enkelte fagområders historie skulle være gået tabt, havde man derved grebet den enhed, der var fagets samlende hovednerve, selve dets grundelse ved etableringen i 1845, tilløbene til denne etablering og de senere problemer med at fastholde dets samlede intentioner. Fagets historie var da blevet en kommentar til dets situation i dag. Perspektivet er antydnet i Mogens Brøndsteds indledende bemærkninger og stedvis i løbet af fremstillingen; jeg havde gerne set det gjort til ledetråd i det samlede danskfags universitetshistorie.

Denne kan anskues i tre faser: (1) Først dyrkes nationalfaget uden for universitetet, og dets plads i en universitetshistorie er da tvivlsom, men kan måske forsvares som en art forberedelse. (2) Men i det 18. århundrede – tydeligt fra omkring 1780 – vinder såvel dansk sprog som dansk litteratur indpas på universitetet, uden at man endnu tillagde disse emner en så indlysende betydning, at der blev oprettet lærestole, fagordninger osv. i dem. I denne fase, hvis bærende idé er »den gode smag«, som i 1759 havde ført til dannelsen af »Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers For-

fremmelse«, bliver dansk litteraturhistorie universitetsfag, da det fra latinen (professor eloquentiæ) udgæede æstetikprofessorat i Rahbeks skikkelse gik i kompagniskab med lærestolen i litterærhistorie, nemlig med Rasmus Nyerup. Mogens Brøndsted påpeger dennes stilling som bibliotekar ved universitetet (p. 10), men forbiiser, at der traditionelt var tillagt denne stilling en pligt til at holde litteraturhistoriske forelæsninger; denne ordning kendes siden det 17. århundrede og var blevet fastslået i fundatserne af 1732 og 1788. Nyerups indsats i denne forbindelse er, at han ud over at fortsætte sine forgængeres indføringer i et bredt spektrum af først og fremmest den videnskabelige litteratur gør faget til et nationalfag med betoning af den digteriske litteratur. Det professorat i biblioteks- og bogkundskab, som Brøndsted mener Nyerup ville have været selvskreven til, havde han faktisk! Men han omdefinerede det. – Et eftersyn af kilderne i denne periode kunne dels have vist, hvordan Rahbek og Nyerup ved siden af deres stillingers traditionelle indhold i stigende grad underviste i nationale emner, dels kunne det have ført til iagttagelsen af endnu en vigtig pointe i denne vigtige fase af nationalfagets vækst: Da Rahbek blev æstetikprofessor igen i 1816 – »med særlig vægt på dansk sprog og litteratur« (p. 13) – lød hans ansøgning på en lærestol »i Fædrelandets Litteratur«; en almindelig utilfredshed med Oehenschlägers embedsførelse lå bag administrationens ønske om at styrke æstetikfaget, men i tilbageblik kan man konstatere, at de nationale hensyn åbenbart ikke var så tungvejende i 1816, at man som noget selvfølgeligt greb chancen til at ansætte en professor i dansk litteratur. I øvrigt har centraladministrationen ved definering af lærestole inden for området dansk litteratur gennemgående indtaget en mere konservativ holdning, end ansøgninger og universitets indstillinger lagde op til. –

(3) Danskfagets tredje fase indledes 1845 med ansættelsen af N. M. Petersen som den første professor i »de nordiske Sprog«, en enhed af sprog, litteratur og mytologi, og i 1849 fik faget status som eksamensfag inden for rammerne af en filologisk-historisk skoleembedseksamen. I betragtning af den detaljerede information, der gives i forbindelse med senere ansættelsessager (p. 64 f., 83, 84), kunne dette kapitale punkt i fagets historie nok ønskes fyldigere behandlet. Hvordan motiveredes lærestolens oprettelse? Hvilke tanker gjorde man sig om dens indhold? (Jeg gør her opmærksom på medansøgeren P. G. Thorsens overvejelser over stillingens litterære indhold, RA). Hvordan vandt faget ligeberettigelse med de traditionelle klassiske fag i den filologisk-historiske eksamen? Brøndsted fremstiller nok situationen lovlig optimistisk (p. 27), idet det forbigås, at den nordiske filologi nærmest var en slags bifag, hvori der kun var mundtlig eksamen; at et fags prestige kan udlæses af dets plads i eksamenssystemet, var klart dengang som nu. N. M. Petersen havde vist ofte svært ved at stå sig mod Madvig; først med ordningen af 1883 fik danskfaget sin position sikret.

Dog må jeg i denne fase især anholde antydningen (p. 2) af, at faget efter N. M. Petersens død gik i opløsning, og især at faget litteraturhistorie gik over til æstetikfaget. Det er jo rigtigt, at ingen enkelt person efter N. M. Petersens død mestrede alle fagets discipliner, men netop litteraturhistorien var fortsat højt prioriteret inden for fagets rammer. Straks efter hans død ansattes to docenter, hvis kvalifikationer også i litteraturhistorie blev prøvet ved en konkurrence-forelæsning. Den ene, *K. J. Lyngbye*, gik da også straks i gang med at forelæse over dette emne (de interessante manuskripter er bevaret i KB), og fortsatte til sin død i 1871, hvorefter kollegaen *S. Grundtvig* tog tråden op. Når det i omtalen af hans død i 1883 hævdes, at »Tilbage for

litteraturen var kun æstetikprofessoratet« (p. 34), må det atter fastslås, at man hurtigt ansatte to docenter (Rosenberg og Paludan) – ikke i æstetik, men i dansk litteraturhistorie. Paludans virke betegner litteraturhistorie-undervisningens store periode; med hans ansættelse i 1892 som professor i æstetik kan Brøndsted have nogen ret i, at faget overgik til denne lærestol – for så vidt som danskfaget kunne siges at erobre den for en tid. Som et kuriosum, men symptomatisk for den danske litteraturhistories helt centrale placering som fag i Paludans tid kan det nævnes, at da professoren havde undervisningsfri i 1900-01, blev han straks erstattet af Verner Dahlerup. En pause tålte ikke. –

Det ujævne informationsniveau, som er antydnet ovenfor, skyldes muligvis et redaktionelt ønske om at fremhæve fagenes nyere historie. Men det kan også forklares ud fra den kildebennyttelse, som karakteriserer dette såvel som andre kapitler: Det bygger for den nyere tids historie langt hen på forfatterens erindring og for restens vedkommende på sekundære kilder såsom Dansk biografisk Leksikon, diverse litteratur-, og kritikhistorier, monografier samt universitetets årbøger. Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling og universitetets arkiver, der selvsagt rummer adskilligt af interesse, ses ikke benyttet. Det fører eksempelvis til, at Chr. Molbech, fordi Morten Borups grundige monografi kunne udnyttes, afhandles næsten lige så omfattende som den ikke tilsvarende monograferede N. M. Petersen, uanset deres meget forskellige betydning for faget. Og det medfører, at vi som en undtagelse får oplysninger om tilslutningen ved Nyerups forelæsninger, som jo kendes fra hans »Levnetsløb« (1829). Et eftersyn af det primære kildemateriale kunne for øvrigt have vist, hvad man nærmere skal forestille sig ved de »få tilhørere«, som Nyerup og Brøndsted (p. 13) taler om, og kunne ydermere have afsløret den faghistoriske pointe, at Nyerups forelæsninger over dansk litteratur efter alt at dømme tiltrak flere tilhørere end hans undervisning over andre emner.

Selv om den både mere tilbunds gående og mere omfattende undersøgelse af kilderne til danskfagets universitetshistorie, som er efterlyst nogle gange i det foregående, i grunden implicerer forestillingen om en helt anden faghistorie – og for så vidt er utidig – kan jeg ikke undlade at fremdrage eksempler på supplerende kildemateriale og samtidig antyde, hvilket udbytte de bl.a. kunne have givet. Stikprøver i *lektionskatalogen* kunne således have givet indblik i fagets undervisning, såvel i dens indhold som i dens form, og måske bl.a. bidraget til at aflive den nu gængse myte, at al undervisning før det Herrens år 1968 bestod i forelæsninger. Videre kunne en undersøgelse af *tilhørertister* fra undervisningen (de eksisterer vistnok først fra 1860'erne) mere præcist have vist, i hvilket omfang det var fagstuderende eller måske et alment dannet publikum, der samlede i fagets auditorier: I hvilken forstand indgik faget direkte i borgerskabets dannelsesproces? Et uvurderligt materiale til indsigt i fagets transformationer ligger i kilderne til dets *eksamensvæsen*, dels selve eksamensordningerne, som i den foreliggende fremstilling omtales parentetisk og lovlig knapt (fx. p. 27, 46) i kapitlerne om diverse professorer, hvis betydning de dog måske i det lange løb opvejer, dels – og ikke mindst – de opgaver, der i tidens løb er blevet stillet, og som viser forandringerne i de krav, man har kunnet konfrontere fagets kandidater med. At fx. eksaminanderne i 1893 måtte skrive om »Sjællands Biskopper 1800-1884 og deres litterære virksomhed« er oplysende om fagets horisont og aktualitet på det pågældende tidspunkt. Fremdeles kunne man pege på den lange række af *prisopgaver*, der meget præcist aftegner fagets vekslende profil fra nationalromantisk fag med front mod tyskheden (1849: At oplyse det eiendommelige, hvorved den danske Poesi adskiller sig fra den tyske) til et egent-

ligt videnskabeligt fag, baseret på ideer om udvikling og påvirkning – for blot at antyde et par stadier. Endelig kunne man pege på fagets *disputatsvæsen*, omend det er diskutabelt, om disputater (og prisopgaver) kan henregnes til et enkelt fags historic og ikke til fakultetets. En ræsonneret oversigt over, hvad der til forskellige tider har kunnet passere som disputats i dansk/nordisk litteratur – og hvad der ikke gaves grønt lys for – ville med anførelse af de afsagte dommes eksplicitte præmisses (og refleksioner over de implicite) være spændende læsning; man kan i denne forbindelse erindre om Harald Nielsens Holberg-skrift fra 1923. Den interesse, der knytter sig til Molbechs, N.M. Petersens og andres bevarede *forelæsningsmanuskripter* (KB), turde være indlysende.

Som fagområdet »Dansk og nordisk litteraturhistorie« nu foreligger beskrevet, er det blevet en professorernes litteraturhistorie, der har sin væsentlige fortjeneste ved at samle, hvad der hidtil har måttet søges mange spredte steder i litteratur-, kritik og personalhistorie. En del stof, som hellere kunne være forblevet der (fx. Brandes' ravige i Studenterforeningen 1881, p. 39), figurerer nu også i danskfagets historie. For den fagkyndige bringer fremstillingen ikke meget nyt; også detaljer i karakteristikken af fagets hovedsikkerheder forekommer fortrolige: Vilhelm Andersens »sjællandske sindighed og spillende lune« (p. 54), det »lærdomstørre« ved Julius Paludan (p. 55; er det for resten så slemt? er mon ikke tiden inde til en nyvurdering af J.P., hvis indflydelse på det nye gymnasiums dansk lærere efter 1903/06 må have været enorm?). Skønt det ikke er karakteristisk for den almindelige citeringspraksis i kapitlet, er det symptomatisk for dets foretrukne brug af sekundære kilder, at N. M. Petersens berømte ord fra slutningen af litteraturhistoriens bind III (1855-56) trods henvisning til dette sted gengives (p. 24) i den forkortede og verbalt forvanskede form, hvori de optræder i Vilh. Andersens litteraturhistorie (III (1924), p. 3) og før ham hos F. Rønning.

På den anden side er der jo for en interesseret almenhed, der finder vej til de kostbare bind, meget at hente i bekvemt overblik. Ærgerligt er det dog, at man ikke i sin tid, da planerne om »Københavns Universitet 1479-1979« tog form, og finansieringsmulighederne viste sig at være til stede, tog initiativ til en omfattende udforskning af bl.a. danskfagets historie efter en plan, der omfatter en del mere end professorernes litterære bedrifter. Nu ligger et stort og efterhånden ordnet kildemateriale (jfr. Henning Benders Arkivvejledning, 1977) unyttet hen. Det er righoldigt, og det venter.

Flemming Conrad

Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Udg. af Kurt Ranke m.fl. Bd. 1: A-Ba. xx s. + 1406 sp. Bd. 2: Be-Chri. iv s. + 1444 sp. Bd. 3, Lief. 1: Chro-Dank, 288 sp. Walter de Gruyter & Co., Berlin/New York 1975ff.

EM – som den officielle forkortelse for den nye encyklopædi lyder – er ikke det første forsøg på at skabe et overblik over fortælletraditionen. I årene 1930-40 stod Lutz Mackensen for en *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, som med bd. 2 nåede til Gyges, før krigen afbrød projektet. Kurt Ranke, professor i *Volkskunde* i Göttingen og veteran i eventyrforskningen, har æren af at have taget denne tabte tråd op. Allerede i 1950'erne lagde man grunden til EM ved at udarbejde en foreløbig stikordsliste, ved at starte tidsskriftet *Fabula*, der specialiserer sig i fortælleforskning, og ved (sammen

med Laurits Bødker i København) at stå som organisator af den store eventyrkongres i Kiel og København i 1959. Kongressen skabte grundlaget for *The International Society for Folk Narrative Research* (stiftet 1960), som siden har holdt en række kongresser, og hvis præsident Ranke var til 1974. Tidsskriftet og selskabet blev rekrutteringsgrundlaget for EM's internationale forfatterstab. Sidst i 1960'erne begyndte Ranke at konkretisere planerne for en fortsættelse af Mackensens arbejde, bl.a. ved at samle registre og kopier af trykte og utrykte eventyrsamlinger i Göttingen, og i 1973 nedsattes sammesteds EM-redaktionen under ledelse af Ranke og med bistand af en gruppe tyske og svejtsiske professorkolleger: Hermann Bausinger (Tübingen), Wolfgang Brückner (Würzburg), Max Lüthi (Zürich), Lutz Röhrich (Freiburg i.Br.) samt Rankes efterfølger Rudolf Schenda (Göttingen). Værket finansieres af *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, og i en periode kom hertil et stort bidrag fra *Stiftung Volkswagenwerk*. Disse tilskud forhindrer desværre ikke at EM er meget dyr. De to første bind koster tilsammen kr. 2100,80, og fortsætter D-marken med at stige i forhold til den danske krone, så nødes man til at ønske, tvært imod sin faglige interesse, at leveringen holder sit nuværende lave tempo med ét hæfte om året.

Hvad får man så for de mange penge? *Ennemæssigt* omtrent det samme som hos Mackensen, en encyklopædi over den mundtlige fortællekunst og dens nærmeste paralleller i den ældre litteratur (fabler, exempla, anekdoter, legender, fortællinger fra bestiariar o.lign.); hertil sagn – der var planlagt en sideløbende sagn-encyklopædi, men den kom ikke i gang, og EM søger nu i et vist omfang også at dække dette område. *Historisk* rækker EM så langt tilbage, som noget som helst kan skimtes, men hovedvægten ligger på 19. og 20. årh.s folkløriske optegnelser, dog med større vægt på ældre materiale end man måske skulle tro når det betænkes, at forfatterne for det meste er folkløriser. *Geografisk* omfatter ambitionerne hele verden, men i praksis drejer det sig især om europæisk overlevering (med Tyskland i centrum) og dens nærmeste slægt i Vest- og Sydiasien, Nordafrika og (primært Nord-)Amerika. Den øvrige verden dækkes ind gennem regionale oversigtsartikler: *Arabisch-islamische Erzählstoffe, Äthiopien, Awaren, Aztekisches Erzählgut, Brasilien, China osv.*

Som det ses, er stikordene til oversigtsartiklerne noget uensartede, og søgningen kompliceres af at man også skal se efter under sådanne stikord som *Afro-amerikansches Erzählgut, Barock, Buddhistisches Erzählgut, Byzantinisches Erzählgut og Christliche Erzählstoffe*. Man skal være forberedt på at søge *Burma* under *Birma* – der er henvisning – men kun tilfældighed afslører for en, at Afrika syd for Sahara behandles under stikord som *Altafrikansches Erzählgut* og *Schwarzafrika*. Her burde have været en henvisning under *Afrika*. – Oversigtsartiklerne er ikke opbygget efter nogen fælles skabelon, hvad man må anse for en mangel. Sammenlagt giver de dog indtryk af en utroligt omfattende indsamlings-, udgivelses- og forskningsvirksomhed, hovedsagelig fra ca. 1850 og fremefter. I sit hjemland kan den enkelte eventyrforsker måske føle sig alene, men EM viser hvor mange kolleger man i virkeligheden har.

Disse oversigtsartikler, som er udstyret med omfattende bibliografier, hører til de vigtigste og bedste i EM. Ved et seminar arrangeret af Nordisk Institut for Folkedigtning i Oslo 1968 søgte de nordiske folkløriser at overtale Ranke til at samle dem i et bind for sig og udgive det først, for siden at fortsætte med et bind indeholdende biografier af fortælleforskere, et bind med fortælleforskningens teorier og metoder samt så mange bind som behøvedes til selve fortællestoffet. Ranke imødekom ikke dette ønske, og man kan med beklagelse imødesee at der måske går 20-30 år før vi når frem til

artiklerne om *Türkei*, *Ungarn* osv, for til den tid er fx min artikel *Dänemark* forældet; men det kan ikke nægtes at den der bærer arbejdets hovedbyrde også har størst ret til at bestemme dets form. De nordiske medarbejdere ved EM (hidtil: Island 1, Norge 3, Danmark 2, Sverige 1, Finland 2) har sammenlagt ydet langt mindre – mest små forskerbiografier – end Ranke alene. I øvrigt er det ikke kun Norden, der er beskedent repræsenteret i EM's medarbejderstab. Trods dennes internationale mangfoldighed kan det ikke skjules, at (vest-)tyskerne, især redaktionsstaben i Göttingen, har trukket langt det tungeste læs hidtil. Når de har foretrukket det alfabetiske princip, og når de har valgt at udsende værket alene på tysk i stedet for på den en tid overvejede blanding af tysk, engelsk og fransk (hvorved de har undgået en forvirring af henvisningsord), så kan de ikke klandres; de har foretrukket den arbejdsform de kendte bedst i den realistiske erkendelse, at udlandets bidrag trods al velvilje ville blive begrænset. At værket så er lettere for dem selv at finde rundt i end for andre, siger sig selv (jfr. nedenfor).

En anden kategori af artikler i EM er biografier af folk der har beskæftiget sig med folkedigtning, herunder både forskere og forfattere af værker af interesse for fortælleforskningen (Abraham a Santa Clara, H.C. Andersen, Chrétien de Troyes osv). Det er en forholdsvis uproblematisk kategori med en nogenlunde ensartet struktur. Selv her er der dog forskelle; nogle skriver kort og nøjternt om afdøde og ældre nulevende kolleger, andre har panegyriske tilbøjeligheder. Alt i alt får man redelig besked.

En tredje artikelkategori omfatter undersøgelser af relevante kildeområder og analyser af stofmæssigt betydningsfulde litterære værker: artikler som *Achikar*, *Acta martyrum et sanctorum*, *Alexander der Grosse*, *Altes Testament*, *Bibliothèque bleue*, *Cabinet des fées* osv. Man skal her bemærke sig, som det er nævnt i forordet til bd. 1, at artiklerne koncentrerer sig om oplysninger af interesse for fortælleforskningen. De anskuer fx martyrakterne fra folkloristens, ikke fra historikerens eller religionsforskerens synsvinkel.

Det samme gælder en fjerde artikelkategori, nemlig sådanne som omhandler kendte mytiske og religiøse skikkelser og motiver. Man går ikke til EM efter oplysninger om *Adam und Eva*, men om *Adam und Eva* (underforstået:) *in der Volksüberlieferung*. Problemet for artikelforfatteren består i at fremskaffe det relevante materiale, og her er forholdene noget spegede. Et emne som Adam og Eva kan være grundigt undersøgt i ét område (og er det i de fleste tilfælde i Tyskland), mens det har ligget brak i et andet område. Der findes mundtlig overlevering om vore første forfædre også i Danmark, men ingen har undersøgt den, og oplysninger har ikke været tilgængelige for Lutz Röhrich, som har skrevet den pågældende artikel. Her bliver let ujævnheder i stofbehandlingen, ujævnheder som afspejler den øjeblikkelige *Forschungsstand*. Så vidt jeg kan skønne, er også artiklerne i denne kategori rigtig gode, de mønstrer den foreliggende litteratur – sikkert med svipsere her og der, hvem ved om der ikke foreligger en bulgarsk eller spansk undersøgelse, som har været ukendt i Göttingen? – men man har langtfra den samme fornemmelse af at være på sikker grund som med de ovennævnte artikelkategorier.

Følgende Otriks lov om *Achtergewicht* omtaler vi de talrigeste og mest problematiske artikelkategorier til sidst. Det drejer sig dels om teoriartikler (teorier, metoder, genre- stil-, struktur- og overleveringsproblemer), dels om materialeartikler (typer, motiver, temaer). Et problem, som var af begrænset betydning for de ovennævnte kategoriers vedkommende, bliver her centralt: hvordan skal man finde det man søger?

Som ikke-tysker kan man langtfra altid være sikker på at finde det rette opslagsord. Det er klart for den, som er inde i den tysksprogede litteratur om fortælleforskningen, at der eksisterer en række kodeord udarbejdet i løbet af en mere end hundredårig forskningstradition. Enhver tysksproget forsker véd, at den eventyrtype, der i Aarne & Thompson: *The Types of the Folktale* (1961) har nr. 361, altså AT 361 eller som EM skriver: Aa Th 361, er kendt under navnet *Bärenhäuter*, og under dette stikord er typen behandlet; men er man ikke indsat i denne forskningstradition, så er typen svær at finde. Man må bestemt ønske sig, at EM udarbejder en konversionstabel mellem AT-systemet og det tyske stikordssystem. Det var meget at ønske, at en foreløbig tabel blev udarbejdet allerede nu, i stedet for at vi skal vente til hele værket er færdigt engang i næste århundrede. En sådan tabel kunne også skabe vished for, at alle væsentlige AT-typer blev behandlet.

Klassifikation af mundtligt fortællestof (se EM »Anordnungsprinzipien«) er uhyre vanskelig, fordi fortællingerne gensidigt påvirker hinanden og ikke har konstante former. Fortællerne flytter raskvæk enkelte motiver og hele passager fra den ene type til den anden uden hensyn til teoretikernes møje og besvær. Hertil kommer, at materialet grupperer sig forskelligt alt efter hvilke ordningsprincipper man lægger til grund for sine registre og kataloger. Ud fra den synsvinkel kan en ordning efter stikord såmænd være lige så god som Aarne-Thompson-systemet, men hvor sidstnævnte rummes inden for ét overskueligt bind, vil førstnævnte blive spredt ud over 12 (efter planen; i virkeligheden utvivlsomt flere) svære bind, hvis artikler skrives af en mangfoldighed af forskelligt tænkende forfattere. Redaktionen vil naturligvis presse på i retning af ensartethed og fuldstændighed, men allerede de foreliggende dele af værket viser, at denne bestræbelse er dømt til at mislykkes. Man kan blot se på, hvor forskelligt artiklerne om *Amor und Psyche* (AT 425 m.m.) og *Brüder suchen Schwestern* (AT 303A) er konciperet. Mens den førstnævnte behandler forskningshistorikken grundigt og kun skitserer variantmaterialet nødtørftigt, gør den sidstnævnte akkurat det modsatte. Uoverskuelighed og uensartethed er altså problemer for denne artikelkategoris vedkommende.

Et betydelig væsentligere problem er, at hovedparten af de monografiske artikler jeg har gennemset tager typebegrebet og den diakrone problemstilling for givet. Det er som om vi fremdeles befandt os i århundredets første årtier, hvor den geografisk-historiske metode næsten var eneherskende i fortælleforskningen. Propps opfattelse, at der i trylleeventyrtraditionen som helhed kun kan dokumenteres én eneste type (med nogle få varianter), kommer slet ikke til udtryk i hovedmassen af EM's artikler, der i alt væsentligt koncentrerer sig om fortællestoffets historie. Dette er ikke i sig selv kritisabelt; men det må kritiseres, at man uden videre tager den historisk-geografiske tænkning for givet. Nok nævnes diverse alternative teorier ærligt nok i specialartikler (se nedenfor), men de påvirker ikke EM's hele anlæg; materialebehandlingen er i den traditionelle »finske« skoles ånd. Til en vis grad kan dette forsvares med, at samme skole står for et meget stort antal eventyrundersøgelser fra dette århundredes første halvdel, men det mindste man kunne have ønsket sig var en udtrykt bevidsthed om, at den typologiske betragtningsmåde udmøntet i geografisk-historiske undersøgelser kun er én af adskillige mulige tilgange til eventyrforskningen, og at den har været udsat for stærk kritik siden 1950'erne, ja egentlig allerede siden Propp (1928) og von Sydow (1930'erne).

De forskellige teoretiske synsvinkler behandles i den sidste kategori af artikler der

skal nævnes her, og her er det punkt hvor den alfabetiske stikordsordning svigter mest afgørende. Man kan nok, hvis man er godt inde i sagerne, regne ud at Rudolf Steiners tanker ikke behandles under hans eget navn, men under stikordet *Anthroposophische Theorie*. Der er tale om en hel retning, som for øvrigt stadig er produktiv. Noget sværere er det at udregne, at man skal søge Hedwig von Beits teorier under hendes eget navn. Hendes *Symbolik des Märchens* er stærkt præget af Jungsk tænkning og kunne have stået under Jung, evt. under *Psychoanalytische Theorien* (et sådant stikord må forventes). Og det er slet ikke til at regne ud, at en af Linda Dégh's seneste ideer får et selvstændigt stikord: *Conduit-Theorie*. Betegnelsen er en metafor hentet fra computerteknikken, men var åbenbart ikke lanceret da hun skrev *Biologie des Märchens* (hvor hun benytter den botaniske metafor, kendt siden Fr. Ranke i 1920'erne), siden henvisning mangler. Det vil være mere eller mindre tilfældigt, om man får øje på de forskellige eventyrteorier, afhængigt af om man ved hvem der har lanceret dem eller hvilke modeord de gemmer sig under. Her, mere end noget andet sted i EM, savner man den omfattende systematiske fremstilling. De forskellige teoretiske initiativer fremstår løsrevet fra hinanden og fra forskningens historiske udvikling, og ingen af dem har nogen særlig indflydelse på EM's materialebehandling.

En detailldiskussion af enkelte artikler ville føre for vidt i nærværende sammenhæng. Der er enkeltheder man kan ærgre sig over (som at der intetsteds i *Achikar*-artiklen henvises til *Äsop*), men intet værk er fuldkomment. Det væsentlige er, at EM giver en fylde af oplysninger om mundtlig fortælletradition uden noget sidestykke. Værket er dygtigt redigeret, omend præget af gammeldags teoretiske synsvinkler, og hvis man sætter sig grundigt ind i den solide tysksprogede forskningstradition på feltet, så kan man ikke ønske sig noget bedre hjælpemiddel til sit eget arbejde; men sine teorier må man skabe selv.

Bengt Holbek

Annikki Kaivola-Bregenhøj: The Nominativus Absolutus Formula – One Syntactic-Semantic Structural Scheme of the Finnish Riddle Genre. FF Communications No. 222. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 1978. 127 p.

The riddle, it seems to me, is one of the intellectually most provocative genres of folk literature. Its logical substructures and its built-in paradoxical nature, in addition to the natural tension created by the dialectic of question and answer, endow the riddle with a unique capacity to dramatize conflicts which are both intellectual and emotional. The relation of the riddle to the norm system of a given society and its subtle play with hidden wishes, not least those of a sexual nature, lend to it pique and thrill. Further, the riddle's metaphoric, pictorial quality adds aesthetic pleasure to the pleasure which the audience obtains with the resolution of the paradox. It is therefore a »riddle« why there are not more folklorists who have sought to tackle the enigmatic complexity of the riddle.

Annikki Kaivola-Bregenhøj's book, based on a part of her doctoral dissertation, together with her articles on the riddle, constitute one of the most systematic and thorough studies of this genre. Her basic approach is purely folkloristic. The scholar's Finnish schooling is revealed in the serious involvement with the great amount of archival material of which the Folklore Archives of the Finnish Literature Society

can boast. Her fidelity to the archival material is never compromised, even when a selection of this material would facilitate her argumentation. Hence all the border cases which may contradict her thesis are accounted for in detail.

The theoretical premisses of this work follow structuralist principles and the categorization of the riddle material is built on a formulaic approach. The material analyzed is the corpus of the riddles adhering to the so called nominativus absolutus formula, of which an example is the following: »Man in the earth/his hair in the wind. – A turnip.« In her analysis the author identifies five structural elements; thus in the above riddle we have: –

- A – Man
- B – in the earth
- C – his hair
- D – in the wind
- Answer – A turnip.

The nominativus absolutus formula comprises 106 riddles, each of which may have from one to 243 variants out of the 117.000 riddle entries of the Folklore Archives of the Finnish Literature Society.

The author proceeds to devote her main analysis to delineating the correlations between the structural elements and the semantic features of the riddles in the corpus she has considered.

This seemingly mechanical procedure leads to a surprising wealth of interpretative insights. The specific semantic features of these riddles, it is observed, are to be seen as features following directly from the nominativus absolutus formula. The author, accordingly, suggests semantic features may vary from formula to formula.

The purely folkloristic approach is supplemented with a strictly linguistic methodology of componential analysis. This analysis results in a semantic definition of the poetic rules to be applied by the participants of a riddling situation in order to create an acceptable riddle with an acceptable answer.

For an understanding of the author's procedure a list of the semantic features she delineates in her analysis is particularly pertinent.

- component **A**
 - animate ±
 - human ±

- component **B**
 - inside ± (-inside = outside)
 - nature ± (-nature = culture)

- component **C**
 - animate ±
 - part of A ±
 - part of body ±

component **D**

animate ±
 part of body ±
 correlates with A ±

component **Answer**

animate ±
 human ±
 nature ±(-nature = culture)

The implications of some frequency numbers are extremely clear:

A + animate 94.3 %
 Answer-human 97.1 %
 C part of A 67.9 %
 D correlating with A 82.1 %

In addition to illuminating aspects of the nominativus formula, some of the author's statistical findings throw light on the socio-psychological function of riddles.

This data is especially interesting when considered together with Kaivola-Bregenhøj's, in my judgement too brief, contextual and functional account of the riddling situations in the traditional Finnish peasant society. One situation is a quiz which tests the audience's ability to solve the riddle; Those who fail are jocularly sent to Hymylä; a fantastic topsyturvy land. A second situation has sexual overtones, viz., the »malt sauna« in which the presentation of the riddle and the tension following it were more important than the right answer.

The tabulation of semantic combinations of the different components reveals the following:

»The favourite combinations of A and the Answer prove that combining similar features is avoided and there is a striving towards contrast... If the A component has the properties + animate and + human, the Answer is preferably -animate and -human.« (p. 53).

The combinations of the A and B components reflect the reality of human relations; humans can be in the house and outside, animals and plants mainly outside (p. 55). The combination of A and C elements reveal partly realistic descriptions as in: »An old woman in the field, with a hundred skirts on – A hen«. The same combination also gives rise to the paradox of the riddle image, as in: »A hare runs across the ice wearing a grey skirt – A blizzard« (p. 56). The combination of the A and D components indicate the following tendency: A + animate and + human; D + animate, part of the body and correlates with A. As in: »An old woman sitting in a corner with a tar measure under her arm – An oven« (p. 59). Also in the combination of the C and D components the tendency to create an opposition is clear and therefore the riddle paradox can be seen concentrated in this relation as well as in the contrasting relation between A and Answer. The result of the statistical account is that the »ideal semantic structure« of the nominativus absolutus formula would be:

- A human, animate;
- B inside, culture;
- C inanimate, not part of the body, not part of A;
- D animate, part of body, correlates with A;

as in: »An old man in the corner, a sack of stones on his back – An oven.«

Following this analysis Kaivola-Bregenhøj proceeds to a consideration of the construction of *content types* of riddles, based mainly on the combining of A, C and Answer components (pp. 66-74). On the basis of this procedure the author obtains a total of seven content types (p. 65). I am not convinced that the notion of content types adds anything substantial to the author's semantic analysis. Her main conclusions about semantic contrasts in the various content types are not different from what she already obtained by correlating the semantic features of the different components. Thus the content types in themselves do not seem really significant.

The author further employs her semantic analysis to demonstrate – and rightly, I believe – that there may be wrong answers to riddles (pp. 88, 108). In this instance, however, the lack of contextual information in a research wholly based on archive material weakens the argumentation.

Some of the more generalizing results of Kaivola-Bregenhøj's research are, unfortunately, too modestly hidden in the body of her detailed analysis.

Despite these reservations Kaivola-Bregenhøj has in a systematic, rigorous and cogent fashion clarified the paradoxical nature of the riddle. Although structural components may vary in other formulae, we still have here in Kaivola-Bregenhøj's analysis of the nominativus absolutus formula a most thorough and convincing answer to some of the complex questions regarding the semantic properties of the riddle. Among her illuminating conclusions on this matter she observes: »The spreading of a riddle image from one tradition community to another can in fact be regarded as a criterion of a successful relationship between image and answer« (p. 102). Also of interest is her discussion of the turning of an iconic relationship between riddle image and answer to an arbitrary relationship, parallel to a conventionalization of the relationship between these two (p. 108).

Accordingly, the author reassesses Jakobson's and Bogatyrev's thesis that time and community are the ultimate judges of the being or nonbeing of any folkloric creation.

Kaivola-Bregenhøj's book is by no means an easy and »entertaining« work. It's dense prose poses a constant challenge to the reader. I sincerely wonder whether the same illuminating insights might not have been made clearer by an easier presentation. Admittedly, such a presentation might have been at the expense of precision, detail and scholarly trustworthiness, which would perhaps be too heavy a price for Kaivola-Bregenhøj's high requirements from herself and her audience.

Galit Hasan-Rokem

Danmarks gamle Ordsprog I: 1 Peder Låle; PL H Håndskriftfragment NkS 813X 4°; PL A Gotfred af Ghemen 1506 og Aa 1508; PL B Christiern Pedersen 1515; Pl SKa Hans Skonning 1614 og SKb 1703;| 1:2 Peder Låle, PL B Christiern Pedersens udgave 1515 oversat;| 11:R »Hans Thomissøns Ordsprog«. Rostgaard 218, 4°; F: Poul Enevoldsen: Farrago. Thott 1509, 4°. Udgivet af Iver Kjær, Erik Petersen og John Kousgård Sørensen for Det danske Sprog- og Litteraturselskab. 1980 – 1977. I kommission hos C. A. Reitzels Boghandel.

Ett ordspråk definieras i Ordbog over det danske Sprog som »kort udsagn (i sætningsform ell. betydning), som i en knap, kraftig (ofte poetisk, rytmisk, rimet) form indeholder en (dagligdags, almen) lære ell. erfaring (m.h.t. livets gang, klog ell. retfærdig handlemaade olgn.) og er egnet til at gaa fra mund til mund og anvendes paa foreliggende tilfælde«. Ofta låter man emellertid begreppet ordspråk få en mer vidfamnande innebörd, så att man i det innefattar också vad man brukar kalla ordstäv, där man uppger sagesmannen, t ex *Jeg kiender wel Karsen, sagd Bonden, hand Aad skarntyde*, samt stående talesätt m.m. Ofta har ordspråken gått i muntlig tradition, men de finns också i den äldsta litteraturen som hos antikens författare, i Bibeln osv. I Norden möter vi dem i Havamal och andra isländska dikter, i lagarna osv, och mycket tyder på att de redan då har haft karaktär av ordspråk.

En nordisk renodlad samling av ordspråk finns från medeltiden, fast den blev tryckt först på 1500talet, nämligen den som kallas Peder Låles. Den får väl anses vara en av de förnämsta av de europeiska ordspråkssamlingarna från äldre tid. Den har nu getts ut på nytt som första delen i Det danske Sprog- og Litteraturselskabs serie Danmarks gamle Ordsprog, och det är Iver Kjær og Erik Petersen som står för denna del av utgåvan.

Hur gammal Peder Lålesamlingen egentligen är, kan man inte säga med säkerhet, men utgivarna räknar med, att den tillkommit före 1400. Ett bevarat danskt handskriftsfragment av samlingen har på språkliga och paleografiska grunder daterats till c 1450, och så finns det en svensk handskrift, som man anser stamma från förra hälften av 1400talet och som måste gå tillbaka på en äldre dansk källa. Den fullständiga samlingen kom ut i tryck i början av 1500talet. 1506 och 1508 gavs de första upplagorna ut, vilka var noggrant genomsedda av »lärda män vid Köpenhamns universitet« och tryckta av Köpenhamns förste boktryckare Gotfred af Ghemen, och 1515 lät humanisten och teologen Christiern Pedersen trycka en upplaga i Paris. År 1614 publicerade boktryckaren och klockaren m.m. Hans Hansen Skonning (född i Ystad 1579) en ny utgåva av Peder Låle, men den har gått förlorad. Han gav emellertid ut ett nytryck 1626, av vilket ett exemplar finns bevarat, och i detta finns det daterade företalet från 1614 medtaget. Ytterligare en upplaga av Skonnings utgåva kom 1703. Även senare har man givit ut Peder Låle, men 1500talsutgåvorna anses vara de, som mest överensstämmer med den ursprungliga handskriften.

Vem var då Peder Låle? I början av det äldsta Ghemen-trycket står (i översättning): »Her begynder Peder Låle, den såre retfærdige lovgiver og fortrinlige opdrager i de guddommelige dyder, danskernes lys og et strålende forbillede og mønster for lærde mænd«, och Christiern Pedersen skriver, att Låle har tillnamnet »den lovkyndige«. Det är alltså mycket vaga uppgifter de ger om upphovsmannen. Senare har han uppgetts vara än från Halland, än från Lolland, än var han domare, än präst, än är han begravnen i Halmstad, än i Roskilde.

Man har antagit, att namnet Låle skulle betyda ungefär 'person från Lolland, lolländare (lollik)', men danska namnforskare anser det numera osäkert. Det fanns också en uradelssläkt Låle (fda Lali). Av personer med namnet Peder Låle (med skiftande skrivningar) som nämnas i medeltida källor kan några genast bortsorteras, men Iver Kjær har letat fram många fakta som tyder på, att det *kan* ha varit en Peder Nielsen Låle, vilken på 1330talet var subdiakon i Odense stift, som är den man som ställt samman ordspråkssamlingen.

Meningen med Peder Låles ordspråkssamling var troligen att den skulle användas i skolundervisningen som lärobok i latin och väl också i metrik. Ordspråken återges på latin i stort sett i alfabetisk ordning efter begynnelseordet. Under det latinska ordspråket följer ett danskt, identiskt eller med likartad innebörd. Slutligen ges en kommentar som kan ge en förklaring eller utläggning av ordspråkets innebörd, men som också granskar enskilda latinska ord och ger översättning och ibland även synonymer. Också metriken kommenteras, eftersom så många latinska ordspråk är i metrisk form. Om det är de danska eller de latinska ordspråken, som är de primära, kan man i regel inte avgöra, men sannolikt är en del ursprungligen danska och översatta till latin, medan andra är latinska som översatts till danska, och slutligen har många förekommit både på latin och danska innan de kopplats samman.

I Danmarks gamle Ordsprog I:1 är handskriftsfragmentet återgivet i faksimil och dessutom transkriberat, och likaså är utgåvorna från 1506, 1515 och 1626 återgivna i faksimil. Till 1506 års utgåva är fogade noter som redovisar avvikelser i 1508 års tryck samt uppenbara tryckfel, som säkert ändrats av boktryckaren eller de »lärde män«, som ombesörjde utgåvan, om de hade upptäckt dem. Till faksimilen av Christiern Pedersens utgåva är fogade noter till hans kommentar som redogör för tryckfel, varifrån citat hämtats, t.ex. Horatius, Livius, Bibeln eller vilket nummer ett citerat ordspråk har i samlingen. Det sista avsnittet återger Hans Hansson Skonnings utgåva av 1626 i faksimil. De sidor som fattas i det enda bevarade exemplaret har supplerats ur utgåvan 1703. Hans Skonning har endast de danska ordspråken som han ordnat efter de danska begynnelseorden. I apparaten noteras tryckfel samt avvikelser i 1703 års tryck.

I Dg OI:2 återges Christiern Pedersens utgåva av 1515 med modern tryckstil. Till de latinska ordspråken har fogats översättning till nudanska, och kommentarerna till varje ordspråk har inte upprepats i sin latinska form utan i stället återgetts i översättning. I noter anges de felaktigheter i originalet som här blivit rättade.

De kommentarer som Christiern Pedersen skrivit skall, enligt vad han själv uppger, först förklara de danska ordspråken, sedan de latinska och slutligen »dunkla« ord, men ofta blir de bara ordförklaringar och uppgifter om synonymer. Han anmärker också på det ibland dåliga latinet och stilistiska felaktigheter. Kommentarererna bär i hög grad prägel av att vara avsedda att användas i latinundervisningen. Som exempel kan man ta följande ordspråk med kommentar:

A 429 (*Gentari cerusa procerum cum prole recusa.*)

(Du skal nægte at spise kirsebær med herrefolks børn.)

(*Thw scalt ej wæhe kirsæ bær meth herre børn.*)

Ligesom forfatteren har forstået ordene dårligt, således har han skrevet dem dårligt. For *iento*, *ientas*, *ientare* betyder at indtage føde før frokost, og et *ientaculum* er det, der indtages af de sultne (*ieiunis*) før frokost. Desuden er *cerasum* og *cerasium* frugten fra kirsebærtræet (*cerasus arbor*), hvilken frugt Lucullus som den første bragte til

Rom fra Cerasus, en by i Pontos. Men det er en stenfrugt; derfor plejer man at sige: »når kirsebærene er spist, går den kåde til angreb på ansigterne med stenene«. Men *cerusa* (blyhvidt) er en art farve eller sminke (jf. Hieronymus, »Til Furia«: »Hvad gør *cerusa* på en kristens ansigt?«), og har midterste stavelse lang. Derfor er dette vers aldeles tåbeligt. Men vi vil læse *cerasa*, ikke *cerusa*, selv om rimet er dårligere. Således: *recusa*, dvs. du skal nægte, *gentari*, i stedet for *jentare* (at spise (før)-frokost) – for man plejede at indtage kirsebær før den øvrige mad – dvs. at spise, *cerasa*, dvs. de røde frugter af kirsebærtræet (*cerasi arboris*), som blev indført fra Pontos, fra en by som kaldes *Cerasus*, genitiv *Cerasuntis*, og *Cerasunta*, -tæ og *Cerasuntia*, -tiæ. før frokost, med *procerum*, dvs. byens førstemænds, børn, – som sagt angriber de med stenene.

Ordsprogene er faldet ud i B; anføres her efter PL A.

Detta citat visar också hur själva ordspråket, som i originalet skulle ha stått överst på en sida, fallit bort och av ugivaren av nytrycket supplerats ur Ghemen-trycket 1506.

Band II av DgO, som publicerades redan 1977, omfattar »Hans Thomissøns ordsprog« och Poul Enevoldsens Farrago. Utgåvan är redigerad och kommenterad av John Kousgård Sørensen. Den ordspråkssamling som kallas Hans Thomissøns har sedan länge tillskrivits psalmdiktaren med detta namn, vilken levde mellan åren 1532 och 1573. Sannolikt är det dock inte han, som har nedskrivit samlingen. På paleografiska och andra grunder har man nämligen daterat handskriften till omkring 1600. Ett tillägg till handskriften kan dateras säkrare till c 1650, ty vid ett ordspråk står Sep 48 och vid ett annat 8 Sept -49 och dessutom syftar ett ordspråk på en Oluf Daa, som var född i början av 1600talet. På språkliga grunder har man kommit fram till, att det är en jylländsk text, närmare bestämt från norra Jylland. Det förekommer också förklaringar till en del ordspråk, ofta genom att ett annat ordspråk med samma innebörd anföres, t.ex. *Offte ere Orme vnder blomstrende Busk, det er icke alt guld der gloer*. Sådana ordspråk, som är fogade som »bihang« till andra, har utgivaren också tagit med i en särskild avdelning efter manuskriptets ordspråk. I slutet av tillägget c 1600 är upptagna en del tydor och liknande.

I inledningen får vi veta, att handskriften befinner sig i ett mycket dåligt skick, skadad av möss, och flera blad saknas helt. Manuskriptet till tillägget är svårt vattenskadat. Ugivaren har emellertid fyllt ut lakunerna ur andra ordspråkssamlingar som ingår i Danmarks gamle Ordsprog, i regel från Peder Syv. Dessa ifyllnader registreras liksom överstrykningar i manuskriptet m.m. i notapparaten.

Den andra samlingen som publiceras i band II är Poul Enevoldsens Farrago. Titeln betyder entligen 'blandningsfoder', men användes också i överförd bemärkelse med betydelsen 'blandning, varjehanda'. Poul Enevoldsen (1557-1643) var född i Sevel i Jylland och 1586 blev han sognepräst i Gamtofte på Fyn, där han verkade till sin död. Farrago är en s k numerologi, som söker visa talens betydelse i universums system, och ordspråken är därför i första hand sådana som satts i samband med talen 1 till 10 och är också uppställda efter denna princip, så att det första är *Christus indgick en gang i det aller Helligste* och som ett exempel på talet 10 kan man ta *Guds hellige low befattis vdj x Bud*. Som avslutning fogas ett latinskttyst ordspråk om talen 20-50. För talet 2 upptas en hel del ordpar som hör samman eller också uppfattas som stående uttryck, t ex *Huss oc hiem, Mand oc Quinde, Bord oc Bencke, Hund oc Kat*. Företa-

let på latin återges i utgåvan även i nudansk översättning. Några psalmer i slutet av manuskriptet, som ju skiljer sig helt från det övriga innehållet, har uteslutits.

Danmarks gamle Ordsprog har planerats att utkomma i åtta delar. Band III och IV har ännu inte påbörjats, men band V omfattar Sorø-professorn Daniel Matras 1633 utkomna Proverbes, som utges i faksimil. Band VI innehåller en del småsamlingar och band VII: 1-2, som inte heller det har påbörjats, är planerat som faksimilutgåva av Peder Syvs Danske Ordsprog. Band VIII, som är under förberedelse, kommer att innehålla register. Utgivare blir även i fortsättningen Iver Kjær och John Kousgård Sørensen, något som bör borga för att de kommande delarna blir av samma höga klass som de hittills publicerade.

Poul Kristensen, Grafisk Virksomhed, Herning, har svarat för det förstklassiga utförandet av volymerna, delvis i samarbete med F. Hendriksens Eftf., Reproduktions-Atelier, Köpenhamn.

Sten-Bertil Vide

V. J. Brøndegaard: Folk og flora, Dansk etnobotanik 1-4. Rosenkilde og Bagger.

Etnobotanik er undertitlen til dette firebindsværk af V. J. Brøndegaard. Om ordet etnobotanik er egnet som betegnelse for folkelig plantekundskab, for folkeligt begreb om planter, vil jeg lade stå hen. Folkeligt er det ikke. Ifølge emnets natur, eller ifølge naturens emne, er det en temmelig vigtig del af menneskets historie, man beskriver ved at fortælle om menneskets forhold til planterne. Hvad skulle mennesket have gjort uden planterne – ikke sandt, her er vi på det dybe vand? Og hvad ville planterne have gjort uden mennesket? Vi gætter, at der f.eks. ikke havde været rene egekrat på den jydsk hede – og heller ingen hede for dem at være midt i. Denne unaturlighed gør Brøndegaard ikke meget ved – og undladelsen gør heller ikke meget ved ham, piller ikke meget ved kvaliteten af hans værk: Dansk Etnobotanik. En klang af videnskab. Om det klinger eller klemter – eller blot rasler af papir, for værket er på 1500 sider og citerer mindst 3500 kilder – det afgøres af én ting: Besørger værket en omhyggelig indsamlings og ordning af oplysninger om danskerens forhold til planteverdenen – gennem tiderne, som det hedder.

Jeg tror det! Men det vil vare længe før nogen ved tilskikkelse og/eller af lyst vil kunne ofre årtier på at supplere Brøndegaard i større bredde. Og skulle det ske, er det ikke givet, at der samtidigt vil være en, der som professor Johan Lange får øje på arbejdets kvalitet, støtter den redaktionelt og bringer værket frem til trykning. Lange og Iørn Piø har haft det morsomt og besværligt med dette vældige materialopbud, og de fortjener, sammen med værkets »præsidium«, tak fordi vi nu kan hente Brøndegaards læsefrugter ned fra hylden. Hans ordning af stoffet er en – måske foreløbig – kontur af et fag, vi gerne kan kalde Dansk Etnobotanik.

Konturen vil fremgå af den følgende gennemgang af en enkelt plantes indgreb i folkets tilværelse. Vi vælger kornarten byg i bind 1, blader lidt i dens omegns emner, og bliver slået af et karakteristikum for dette værk: Teksten i byg-afsnittet, efter fradrag for billederne – som iøvrigt fortjener en særlig kompliment – fylder ikke mere end netto-teksten i afsnittet om enebær. Og om »byg« er der »kun« ca. 300 litteraturhenvisninger, mens der for enen er næsten 1000. Rugen griber noget dybere ind i folkets

tilværelse end hasselbusken – ikke sandt? Men de to planters omtale, målt som produktet af spalteplads og citat-antal, er omtrent ens.

Man tør sikkert gå ud fra, at en anden kyndig persons afsøgning af biblioteker og arkiver vil afsløre den samme tendens: Nogle planter er godt stof. De omtales mere end deres materielle betydning betinger. De er pittoreske, dramatiske, dæmoniske, snurrige eller tusind-smånyttige – polyemployable, vil det nok hedde, når faget »kommer op at stå«. Om dem kan man sige rim og remser, gåder og vitser, fortælle historier og legender, eller finde gemte og glemte ord. Kan nogle afsnit om brød og grød være lidt drøje, så strømmer hjertet over i kapitlet om skovmærkets grønne kranse, mens heksedekokt, bukkefod, druk og hor huserer lidt bastant i kapitlerne om Malurt, Sevenbom, Pigæble eller Bulmeurt. Denne syndens hærgen gælder dog ikke for Færøerne.

Som sagt: Værket opdeler et stof, men definerer det vist kun gennem en samlet betragtning af hele værket. Man kan overveje stoffets afgrænsning ved at se på – som gjort i indledningen – hvad der ikke er medtaget. Også hvilke værker, der ikke er medtaget i litteraturlisten. Der findes eksempelvis ikke Hugo Matthiesens *Det Gamle Land* – men derfor kan den jo godt være brugt. Noget – ganske meget – siger mig dog, at Brøndegaard ikke har benyttet den, og dermed mistet dens kostelige noteapparat.

Brøndegaard holder af vor romantiske lyrik, men gør vist for lidt ud af barokkens. Og det er dog her de sære betegnelser fra ager, eng og skov findes – de ord som Brøndegaards livsværk præsenterer for os. Lad os se i fjerde binds totalregister efter ordet »sylv«. Det findes ikke, men derimod to henvisninger til stedsnavnet Sylvt, øen i Vadehavet. Havde Brøndegaard læst Matthiessen, *Det gamle Land*, 1942, havde han også set Jens Sehesteds digt af 1671:

Den blomsterdejlig eng og sylv
har græs til bondens bælte

-- og havde nok gjort opslaget »sylv«, en eng, navnlig en (salt) marskeng (her på Fyn) af germansk sultia, salt og saltvand. Og havde da også opdaget samme rod for landbokvindens sylte og syltning.

Af baroklyrikken, Arrebo, Therkelsen, Reenberg, Sehested, Sorterup tør man endda forvente en forstærkelse af en tradition fra Anders Sørensen Vedel og hans folkeviser: En glæde ved det danske sprog og danske betegnelser. Den kulminerer hos Kingo og hos Syv – og hos ham skal man ikke blot søge i ordsprogene, men finder vidunderlig, mundret folkløse digte som Haraldus og Sylvius, et festfyrværkeri af sære og skæge forestillinger, landbolivets evergreens; florilegier ville den tid kalde sådanne digte. En mere bogstavelig understregning af »det fædrelandskes pris« findes i baroktidens formulering af Rodes: Eget brød til egen dug – – og som har titler i omegnen af: Landmandens Levneds Lov.

Som nævnt er det muligt, at Brøndegaard har brugt Matthiessen – og det blot er mig, som ikke kan finde det – men hvis han ikke har, så kalder en undladelse som denne på en afgrænsning af »etnobotanik« mod »topografisk historie«. Der findes et finere ord for det sidste, nemlig »chorographi«, som Nic. Jonge forsøger sig i 1777, og som også indeholder floristik. Den kan jeg ikke finde i litteraturlisten.

Stofindsamlingens afgrænsning kan som sagt beskrives ved at slå op i hovedregistret, eksempelvis under »fa-«. Så sent som år 1800 var ordet »fang« i brug – men jeg har

aldrig fået fat på dets forhold til »overdrev« – og kigger derfor hos Brøndegaard. Han har det ikke, men derimod 160 sidehenvisninger til »Følster«, 25 til »fanden« og 150 til »farvning«. Brøndegaard er mere for fanden end for fang – men han er ikke meget for at dele 150 sidehenvisninger op, så man kan bruge dem lettere. Kunne »Følster« være delt op efter eks. politisk historie, dyrkningshistorie og folkløse – eller kunne farvning være delt i – farver?

Inddelingen af større kapitler om en enkelt plante fremgår af flg. notitser om byg-kapitlet:

Artens botaniske signalement og nomenklatur omtaler også dens anvendelse i kommunal heraldik og dens navn i dialekter: byggen kunne hedde gummer eller balle, dens yderavne has og hysken. Hase og det tyske hose er samme ord.

De forskellige bygarters dyrkningshistorie er kommenteret. I 1771 anslås byg-arealet til ca. 1 million tdr. land og udbyttet til ca. 5 millioner tønder korn. I 1968 var 2,2 mill. tdr. land besæet og høsten tidoblet, skønt man går ud på ringere jorder med byggen. Sådanne oplysninger er gode at ha' – altså eksempelvis foldudbyttets stigning fra 5 til 22 – men de understreger en vægt på det landbohistoriske, som værket slet ikke ønsker at indfri. Det interessante i ovenstående tal må vist være, at man i 1771 kunne høste 5 fold. Og det kunne man kun, fordi man udpressede eng og overdrev. – Slår man om på kapitlet om græs, vil man se, at dets dyrkningshistorie – behandlingen af overdrev og eng – er udeladt.

Det gør ikke spor, savner blot en forklaring.

Afsnittet om byggens dyrkningshistorie har 16 henvisninger til ialt 50 værker i litteraturlisten, der går til nr. 1020. Hvert nummer kan repræsentere en omhyggelig gennemlæsning af et stort forfatterskab eller mange årgange af en avis eller et tidsskrift. På hvert af værkets 1500 sider er der grund til at takke Brøndegaard for slidsom dåd.

Såningstid: God skik kan anslå hævdvunden fornuft eller kan henfalde til overtroiske regler. Tidlig sæd slår sjældent fejl – og her kan gøres rim på ti(d)le, sil(d)e og ilde sæd. Der findes en kollektion af »dårlige dage« – og heri kan der være en mening, som ganske vist endnu ingen har funden. Man har haft 2500 år til at finde en mening med grækeren Hesiods »gale dage«. Derimod er der mening i at kalde Hvid Vipstjært »havreså« og Gul Vipstjært for »bygså«, fordi deres nordgående træk falder henholdsvis 1. april og 1. maj. »Den, som sår byg i skindkjole, skal høste på knæ« kunne næsten ordret være citeret fra Hesiods Værk og Dage – og den med skambassens lus som såningsvarsel er næsten romersk i sin dybsindighed. Fyndord om havrespirernes større frosttålsomhed – den kan gå tre gange til Norge, mens byggen kun kan gå én gang – har vist reel baggrund. Men dog er der med godt resultat sået byg, de sidste 50 år, på snart alle datoer fra 3/3 til 6/6.

Såreglerne er hentet fra over 100 værker og samme citatmængde findes i afsnittet om byggens vækst. Den ødelægges, siger et ordsprog hos Peder Syv, hvis solen brænder på Sankt Kjelds dag, den 8/7. Ligesom Brøndegaard refererer han blot, hvad folk siger – og det er i sig selv nok! Men i et andet værk – om det »combriske« sprog – studerer han ordene. Det bliver han ikke antikveret af, men vil tværtimod ha', at Nu-dansk skal staves mundret. Henrik Gerner, som Brøndegaard citerer, ønsker sproget talt, som det traditionelt staves. Og han tåler kun fyndord, der dækker en realitet. Dette med »Kjelds Svi(de)byg« er noget kagekonesnak! Hans irritation over »gale dage« kan komme af, at han oversætter Hesiod o. 1680. Også ham går Gerner i rette med, og det mærkes, at magister Henrik er den dygtigste bonde i Birkerød og omegn.

Det var han faktisk, men Hesiod lider derved og dirigeres i retning af et jævnt og muntert, luthersk liv i Birkerød.

Fra afsnittet Høst og Tærskning må vi huske et godt råd: Byggen er tjenlig, når rødbynkens frø let kan gnides af. Det er vist lavet i en folkemindeklub i Udbynedre, for en bonde vil nok undersøge byggen og ikke bynken.

Afsnittet Næringsmidler glider stille ned, for byggen er blevet til brød og grød, foder og malt – og grøden følger med langt ind i afsnittet om lægende bygblandinger, der kan være svære at holde ude fra recepterne i afsnittet Overtro.

Når afsnittet Ordsprog og Talemåder kan nærme sig det guddommelige: »Man kan ikke huske alting, sagde manden – han havde glemte at så byg«, føles det lidt blegt, at afsnittet Prosa og Poesi ikke kan drive det videre. Byg har Grundtvig – nævner Brøndegaard – sammenstillet med bøg og dannekvinder til Danmarks herlighed. Men langt bedre er han i en verslinie, som alluderer til Brøndegaards egen oplysning om himmelbyggens indførelse hertil i Grundtvigs ungdomstid:

Dér kan solstrålen bo
dér kan himmelbyg gro

Dér har vi ham, med hans totaløkologiske sind, der er muldjord for byg og sol. Den Gamle af Dage hører, »når muldjorden sukker«, så at fædreland og byg og himmel er eet.

Vore første stenalderbønder dyrkede byg med hasselen omkring sig, overalt – om man skal tro pollen-analytikerne. Så er det ingen sag at overkomme jættestuer, for hasselen giver alt: – Nødder og løvhø, konfekt og tagstokke, brænde og skafter. Brøndegaards afsnit om hasselens nytte er perfekt, men han ryster lidt på hånden, når han hyppigt (Bd. 1, s. 258) nærmer sig det rette sigte: Hasselhegnene skulle være fri for tjørn i det sønderjydske 9-sædskefte, hvis dige-hegn dannede kulisser om den rejsende, helt fra Kolding til Kiel, uden afbrydelse.

De mange hasseldiger hænger sammen, fordi de hænger sammen med den sønderjydske udskiftning. Den sætter Brøndegaard til »o. 1800«. Men da var den stort set overstået – og der var ikke længere nogen pietister og ingen kongelig jagtetat til at strides om hasseldigerne, der irriterede kongens vildbane. Stridens udfald: »De gode lo« – og med dem Danske Kancelli samt kongen, der resolverede, at »mine kære bønder« frit skulle hente hasselplanter i de kongelige skove (1750).

Et 9-sædskefte kan bestå i fire års sæd med kornarter og boghvede og fem års græsning. Kornet skal ha' vind og sol, d.v.s. nyledskårne hegn, som vokser op og giver skygge og læ for græsningen. Samt nødder. Hvert år kommer 1/9 af hegnslængden til hugst – og der er ingen ende på hasselstokkenes nytte, og på det besvær, tjørnen giver. Og det tætte, rene hasselhegn hegner perfekt.

Bønder elsker hassel. Og det gør Vergils Phyllis (Buccolica VII, 63). Og det gør også Jomfru Maria, efter hvad sønderjyden Chr. Seeberg citeres for hos Brøndegaard. Marias sympati er desværre nok af samme art som Phyllis', d.v.s. hedensk naturtilbedelse. I stedet for »den højstes kraft« (Lukas I, 35) lader Seeberg en hasselbusk overskygge Maria. Og hasselbusken har ry for at gøre noget ved kærligheden. Det ry, har den i hvert fald i et overdrev – legendernes og vel folkemedicinens – mellem folkelig naturhistorie og bibelallegori. I denne vilkårlighedens dis, mosekonebryg i næsten 2000 år fra aleksandrinerne til Paracelsus og Bøhme – og som dukker op bl.a. i

vore dage – gælder alle lignelser. Hasselens bittesmå hun-rubiner fyldes af forår og bliver dobbeltnødder, d.v.s. vulva og clitoris forvandles til testikler, der samtidig – forborgent, som det hed – er uterus: En nød, der er svær at knække, Gerners »jomfruskryn«. Nøddeolie ansås som afrodisiakum. »At knække nødder« var en eufemisme for at ligge med en pige, specielt at tage hendes mødom.

På dansk findes måske ikke talemåder af opdrive, som er lidt mere bramfri end de af Brøndegård citerede. De har formen: Den, som vil nyde (kernen), skal først bryde (skallen) – og som blot får os til at nikke: Jo, nyde – yde, det er så sandt! Et mindre snusfornuftigt perspektiv er her oversat til Nu-tysk:

Wer weiss, wer d`Nuss aufbeisst
Wer weiss, wer`s Kuterl z`reisst
Alle Leute essen gern
schön Haselnusskern
(K. er diminutiv af Kuter = »kut«, »kusse«, vagina)

Men tysk lyrik har også mere sødladne nøddeknækkersuiter.

Det besynderligste ved vor folklores plantekundskab, som den præsenterer sig i dette smukke og grundige værk, er de yderst svage bånd til religion – ja, der er næsten tale om et fravær. Både af kristendommen og af noget, som kan minde om en naturreligion. De fleste skikke, ordsprog og talemåder, der kan mistænkes for en religiøs baggrund, er i den grad præget af forgodtbefindende, at de ofte betegner en parodi på forholdet mellem menneskets og naturens yttringer. Måske en del af dette misforhold vil saneres med den udvikling af et hjørne af sproghistorien, som man kunne kalde Jost Trier-skolen – og som vinder indpas i dansk etymologi. Den søger en sammenhæng mellem to »undfangelser«, nemlig det »umiddelbare indtryk« af naturyttringer, navnlig planters form og udvikling – særligt træers – og roden i det ord, hvormed vi betegner associationer til denne naturyttring. I dette tilsyneladende så rige felt – der forhåbentlig ikke afslører sig som et overdrev – er der ikke noget mere indbydende emne end – vor hasselbusk. I mange sønderjydske sogne er dens stub=rod, – Jost Triers »mater« – plantet eksempelvis 1680, det ældste levende væsen, og dog stadig ungt på grund af hasselens evne til at kvittere for 30 nedskæringer.

Erik Oksbjerg

Forvandlingerne. Uddrag af Matthias Moths oversættelse af Ovids Metamorphoses. Udgivet for Universitets-Jubilæets Danske Samfund af Poul Lindgård Hjorth. Med 7 kobberstik af G. Valck. Akademisk Forlag 1979.

UJDS har ved sit eget og Københavns Universitets jubilæum udsendt dette statelige bogværk, der da også blandt boghåndværkets dyrkere og feinschmeckere har vakt berettiget opsigt.

Stedet er ikke her til at kommentere og vurdere bogværkets tilrettelæggelse som kunsthåndværk, men det er vanskeligt ikke at give udtryk for, hvor gennemtænkt, smukt og velafbalanceret det fremtræder til mindste detalje, utvivlsomt som et resultat af et samarbejde mellem udgiver og bogtrykker, frugtbart ud over det sædvanlige.

Også hvad angår indholdet er udgivelsen skåret til, således at alt, hvad der fremlæg-

ges, er i skønneste orden.

Det gælder udgivelsen af Moths tekst, hvoraf dog kun ca. en femtedel er medtaget. Det gælder Udg.s indledning, der er veldisponeret og velskrevet, fuld af lune og diskret humor. Der er kælet for sproget, som der er kælet for lay-out og typografi. Det er en fornøjelse at læse.

Når man som anmelder sidder med den røde blyant fremme, er det med tilfredshed, man efter læsningen ikke finder det smukke værk skæmmet af spørgsmålstegn og understregninger. Derimod finder man ved siden af, en mindre stak papirer, fyldt med bemærkninger om, hvad den dygtige tilrettelægger angiver eller ses at have skåret fra. Selv om Udg.s indledning har omfang som et mindre bogværk i sig selv, er der ikke så lidt mere, man gerne ville have haft besked om. Den fare der lurar på udgivelsen er, at den lukker sig om sig selv, at den mere bliver monument end inspiration, at den ikke peger på alle de vigtige undersøgelser, der med denne udgivelse åbnes for, at den er for fornem og monumental til at gøre lidt reklame for sig selv hos det bredere publikum, som den også gerne vil nå – uden for de lærdes lag.

Det er anmelderens håb at være kommet på sporet af blot nogle af de mange frynser, som Udg. har klippet af, både hvor klippene er markeret, og hvor de ikke er det, og at anmeldelsen måske vil provokere ham til at fremlægge dem i samme gode orden, som det vi allerede har fået.

Det er jo nemlig tydeligt, at jubilæumsdatoen har afbrudt en frugtbar forskningsproces, men at Udg. har vist den »afsluttende evne«, som han noget psykologiserende frakender Moth, ved at samle sammen, hvad der var helt færdigt, med udtrykt beklagelse skære andet fra og dog få et velformet hele ud af det.

Lige så tydeligt er det, at den perfektionisme, som naturligt vil præge et værk, der skal markere stil og standard ved et udgiverselskabs jubilæum, har bragt Udg. i den position, at han ikke kunne kompensere for den manglende tid ved at pege på store perspektiver og inspirere til videre undersøgelser. Her skulle ingen løse ender være. Visse mangler måtte dog beklages, og bliver det måske urimeligt dybt. Det angår spørgsmål som traditionelt finder en løsning i indledninger til udgaver. Men stoffet er jo ikke lige medgørligt i alle tilfælde. Ubegrænsede mål kræver ubegrænset tid. Der var en dato. Udgiveren, der også er formand for UJDS, har valgt formandshatten. Og den sidder smukt.

Forord

I forordet, der formelt ikke står for udgiverens egen regning men for UJDS's, gives følgende motivering for udgivelsen: »Det værk, som hermed præsenteres, er af flere grunde interessant. Det er, så vidt vides, den første fuldstændige, danske oversættelse af Ovids *Metamorphoses*. Det tiltrækker sig betydelig interesse ved sin ophavsmand, den af dansk sprogforskning så højt fortjente Matthias Moth. Det er et vægtigt sprogligt og litterært monument, som bidrager væsentligt til belysningen af det 17. århundredes bestræbelser for at gøre den antikke litteraturs hovedværker tilgængelige i dansk oversættelse«.

At denne vurdering er rimelig, vil næppe nogen fagfolk bestride, og da slet ikke efter at have læst det her præsenterede udvalg. Blandt frynserne i Udg.s skrivebordsskuffe gemmer sig dog nok stadig den dokumentation, som indirekte stilles i udsigt. Vi får ikke en sammenligning med tidligere ufuldstændige oversættelser, men stort set kun med Meislings. Vi finder ikke Moths store ordbogsværk, som også er noget af et kon-

versationsleksikon, udnyttet til belysning af oversættelsen, eller oversættelsen udnyttet til belysning af ordbogsværket. Vi må også undvære en placering af oversættelsen i det 17. århundredes bestræbelser for at gøre den antikke litteraturs hovedværker tilgængelige.

En udgivelse skal ikke gøre forskningen overflødig. Udg. har med beklagelse måttet afstå fra bl.a. disse emner i sin lange udredning, dog uden eksplicit at referere til de tungtvejende undskyldninger, som er nævnt ovenfor. Det siger noget om, hvor rigt et materiale, det er, Udg. her er gået i gang med, hvor central denne tekst er for den danske litteraturs og det danske sprogs historie.

Metamorfoserne og kulturtraditionen bringer en kort og klar, endda undertiden vurderende redegørelse for Ovids hovedværk, dets indhold, komposition og historie i Danmark med særligt henblik på oversættelser og skolebrug. Udgiveren afstår fra at drage paralleller mellem Ovids og Moths situation. Også Moth levede under en nyetableret enevælde (der skabte orden i kaos, jf. Bayle's Dict.: Ovid), også Moths samtid producerede værker, som Danske Lov, der ordnede en mængde detaljer i et tilstræbt sammenhængende system, og har den danske enevoldskonge ikke – som den franske – optrådt i »soldragt« som Apollon, har det næppe været ham ukært at læse om Cæsar, der blev forvandlet til en stjerne.

Den type associationer vil mange af indledningens læsere utvivlsomt selv kunne mobilisere, men askesen går nok for vidt, når der ikke bringes den ringeste hentydning til de områder, hvor klassisk mytologi og dermed *Metamorfoserne* i Moths samtid spillede den største rolle: I teateret, operaen, balletten o.s.v. (T. Krogh) og måske endnu vigtigere i de monumentale udsmykninger, som delvis afspejler sådanne optrin, i loftsudsmykninger og gobeliner.

Udgiveren holder sig til den tekstlige tradition, men inddrager dog ikke skriftligt materiale fra denne glitrende verden, som f.eks. de mytologiske forklaringer, som hofpoet A.F. Werner i Fr. III's tid måtte udarbejde til brug for hofballetens tilskuere. Ej heller nævnes den udbredte systematiske udlægning af *Metam.* til brug for bildende kunstnere, som var forfattet af den danske hofmaler, Karel v. Mander's farfader.

Udg. nævner de allegoriske fortolkninger af *Metamorfoserne* i middelalderen, men følger ikke dette op med at omtale de tolkningsrammer, man brugte i renaissance og barok. Vi får således ikke placeret den borgerligt-moraliske tolkningsramme, fra dette de store moralisters århundrede, som Moth selv (med i sidste instans Melanchthons ord) anlægger i fortalen: »... saa og fører sin nytte med sig, idet det viser oss huorledis Dyd altid er bleffuen hoyt agtet og vel belønnet, og Udyd derimod, forhad og ilde medhandlet« (jvnf. Corp. Reform. XIX, 502). Men Moth (eller hans kilde) undlader at citere det mere kristelige synspunkt, som gik forud: »... docet res humanas non casu aut fortuito ferri, sed gubernari divinitus, commemorans esse numen, a quo omnia ... regantur«. Vi er langt fra den middelalderlige tolkning, hvor f.eks. Pyramus kan figurere Jesus, og Thisbe sjælen. På Moths tid er de snarere et sindbillede på kærligheden indtil døden, eller mere stramtandet, som her citeret på tysk efter Sandrart (1698), der lige så vel kunne være gengivet på fransk efter Du Ryer (1676): »Sie lehret auch die Jungfrauen, dass sie sich zu nichts sollen vermögen lassen, wodurch ihre Ehre auch nur im Geringsten möge angefochten werden. Dann obwolen die Liebe Pyrami und Thisbes keusch und erbar war, so hätte man von ihnen doch gar leicht andere Gedanken fassen können, wenn man gesehen hätte, dass eine solche junge Tochter sich aus dem Haus ihres Vaters heimlich practiciert...«. Ganske som hos

Mander: »Alles streckende tot voordering des wromen en eerlycken Borgerlycken wandels«.

Endelig kunne man lægge nok en synsvinkel på Metamorfoserne. Nemlig den indlæringstekniske. Metam. er berømt for sin sanselige anskuelighed, som mnemoteknikken lagde så megen vægt på. Jvnf. fra samtiden Comenius' *Orbis sensualium pictus*, hvor det sanselige (sansede) antagelig netop ikke refererer til Bacons ny empiriske videnskab, men til gamle teorier om hukommelsen, der lettest byggedes op artificialiter ved at støtte sig til loci i virkelige eller forestillede rum med stor sansestykke (jf. PsCic. *Ad Her.* og Thomas Aquinas: *Sum. Theol. I.I. Qu. 1.9*). Når denne synsvinkel måske er særlig relevant her, skyldes det vor viden om interessen for mnemoteknik hos Moths far, Poul Moth.

Men uanset om der er tale om den højere mnemoteknik eller ej (med Metam. som mål eller middel), er det nok et synspunkt, som det er værd at have in mente. Melanchthon siger (gennem Sabinus i dennes fortale): »Ita isti omnibus materiis sine descriptio quaslibet figuras induerunt. Vt autem hæc licentia pernicioza est, ita concinnæ allegorizæ in loco adhibitæ, magna & dulcia sunt ornamenta, & memoriam adjuvant«. Sådant har Udg. nok anset for alt for specielt eller måske for vidtløftigt. Andet har han måske fundet måtte være almenviden for UJDS's medlemsskare. Det gælder en kort indføring i samtidens tænkning, specielt om sproget i barokkens og klassicismens poetikker (skal sproget pege på sig selv og stadig dybere skjulte betydninger, eller skal det gøre sig usynligt?). Det gælder en omtale af Pythagoras betydning, der jo ikke gjaldt blot altings foranderlighed, eller var en opfordring til »at spise vegetarer«. Det gælder brug af eller allusion til Ovids »Æmtyr« i samtidens debat, om stændernes indbyrdes forhold, om kvinden, seksualiteten og religionen. Det gælder interessen for Moths samtid i nyere forskning (Brask, Maaløe, Sønderholm etc.).

Skulle man tage i betragtning også en læserskare, »der ikke bevæger sig alt for hjemmevant i antikken og det 17. århundredes sprog« (IIb), kunne der også have været bragt et par henvisninger til almindelig skolelærdom om samtidens *chronique scandaleuse* (Leonora Christina, Griffenfeldt) eller henvisninger til udbredte værker som Reichs Rejsen til Messias, Moleworths *Account of Denmark* eller Yourcenars *Smeltedigen*.

Når dette afsnit er blevet så kort, skyldes det næppe uden videre den nævnte tidsfaktor – endsige uvenlighed mod læserne, men et princip – et ønske om soberhed og værdighed – håndhævet med betydelig stregthed i dette monumentale værk.

Nærværende udgave

Her gør Udg. rede for det beklagelige faktum, at udgaven kun omfatter godt en femtedel af Moths tekst, hvilket selvfølgelig er så meget mere beklageligt, som Moth antagelig var den første, der udarbejdede en fuldstændig dansk oversættelse. Udgiveren har måttet vælge en række passager ud. Her har han ladet – ikke sproglige – men indholdsmæssige kriterier være styrende, specielt hensynet til de syv (af oprindeligt 16) kobberstik, som Moth havde ladet fremstille til sin udg.

Samtidig er der taget hensyn til, at der måtte sikres en vis sammenhæng og en rimelig repræsentation af den mangfoldighed, der er Metamorfosernes kendemærke, og som har irriteret mere klassicistiske sjæle fra Quintilian og frem. Ovids underfundighed og evindelige skift, der vel bedst for ikke-Ovid-kendere kan karakteriseres ved

en henvisning til Ovid-elskeren Shakespeares Skærsommernatsdrøm, kan friste til en uniformering ved oversættelsen, som ført for vidt snart kan forvandle Metamorfoserne til en tør lærebog i mytologi.

Udvalget i opgaven omfatter følgende:

Fra slutningen af 2. bog Europa-episoden, der danner den naturlige optakt til den illustrerede 3. bog, og fra 10. bog episoden 'Orpheus i underverdenen', som – rent bortset fra den rolle, den har spillet i vesterlandsk kultur – må medtages, fordi den er snævert forbundet med skildringen i begyndelsen af den illustrerede 11. bog. Endelig er der suppleret med særlig kendte partier: afsnittene om verdensaldrene og om Apollo og Daphne fra 1. bog, Arachnes historie fra 6. bog, fortællingen om Pygmalion fra 10. bog; og udvalget afrundes med et centralt parti fra 15. bog, nemlig en del af Pythagoras' store tale, der så at sige rummer forvandlingsideens filosofiske legitimation.

Det havde været interessant med en vurdering af det foretagne udvalg i forhold til standardcurricula i forskellige århundreder. Man har ikke altid læst hele Ovids tekst. Her er foretaget et klip. Det næste klip er måske endnu hårdere. Antager man, at det foretagne udvalg kan afspejle de mange skift i Ovids fremstilling – og det kan det nok i betydeligt omfang – mangler man en vurdering af, i hvilket omfang Moth kan følge med, om hans register og spændstighed står mål.

I dette afsnit gøres endvidere rede for udgivelsesprincipperne. Som tekstgrundlag er valgt ikke Moths endelige version (som en klassisk filolog ville have været bundet til), men derimod den man kunne kalde Moths trykklare renskrift, og som han senere har rettet i. Argumentet for dette valg er (ikke romantiske forestillinger om inspiration) men først og fremmest, at de interessante rettelser i rim og navnestof vil fremstå klarere for læseren på denne måde. Til gengæld må læseren ned i apparatet for at finde steder, hvor Moth med held har repareret uklarheder i sin første (?) koncept. Fremdeles gøres rede for udenværkerne. Variantapparatet under teksten, kommentaren bagi udgaven, hvor der også er godbider for andre end »en moderne læsekreds, der ikke bevæger sig alt for hjemmevant i antikken og det 17. århundrede's sprog«, samt de meget vellykkede forsøg på at samle op noget af sammenhængen i værket ved at give en samlet kommentar til det mytologiske stof i illustrationerne, aftrykt på rette sted, så de kan benyttes samtidig med billedet.

I afsnittets slutning fremlægger Udg. de store problemer, det rejser, at det ikke er lykkedes ham at bestemme det – eller mon ikke snarere – de forlæg – inkl. kommentarer og eventuelt oversættelse til andre folkesprog – som Moth har lagt til grund for sin oversættelse. At det er en yderst vanskelig opgave, når det drejer sig om en så fri oversættelse, skal anmelderen gerne sande – efter et par forgæves forsøg.

Det er tydeligt, at Udg. har gjort en betydelig indsats for at finde dem frem. Det viser strukturen i flere af de undersøgelser, han har gennemført. Når han ikke spiller bolden videre til andre ved samlet at fremlægge de spor, han har fundet (ved gennemgang af fortegnelsen over Moths bogsamling, topikken i fortalen, finafgrænsningen af de mange »emtyr«, afvigelser fra Loeb's tekst o.s.v.) må det skyldes, at han ikke har opgivet håbet, og at vi kan vente en nærmere redegørelse ved lejlighed med de følgeslutninger, der bliver, vedrørende oversættelsespraksis og datering.

Matthias Moth. Udgifveren går ud fra som givet, at oversætteren er Matthias Moth.

til hvem et afsnit i indledningen vies. Og der kan da heller ikke rejses nogen berettiget tvivl om, at det foreliggende materiale skyldes ham. Det viser også anagrammet Thomas Hittam på titelbladet. Det har den yderligere finesse, at *itamos* på græsk betyder »modig« og dermed alluderer til slægtsnavnet Moth, jvnf. nedertysk *mood* (hty. Muth). Udg. fremlægger et udvalg af den betydelige viden, man har om Matthias Moth, hans far og farfader, og henviser interesserede til biografiske leksika.

Følger man henstillingen, er det svært ikke at se et mønster i følgende træk i denne lægeslægts historie, nemlig faderens og måske også farfaderens forhold til hermetisk videnskab. Farfader Moth var kejserlig livlæge i Wien, herunder for manieristernes mæcen, Rudolph d. II. Fader Moth, Fr. d. III.s livlæge og Chr. d. V.s lærer var (jvnf. Bartholins ligprædiken) berømt for sin indsigt i hieroglyphica og mnemotechnica, og dermed sikkert også i alkymien, som havde Fr. d. III.s store interesse (jvnf. hans bogsamling). Sådant kunne meget vel (Hauser, Hocke, Yates) have stimuleret en interesse for Ovids *Metamorphoses*, og have bestemt specifikke tolkninger af den. Derfor burde det overvejes, om det var fader Moth, som var begyndt på oversættelsesarbejdet.

Udg. har sikkert – i sin skrivebordsskuffe – argumenter for og imod. Men, klip. De bringes ikke, hverken i forbindelse med fortalen, der – skulle man tro – måtte være skrevet i 1650'erne for at give et rimeligt billede af forholdene i fædrelandet, eller ved bedømmelsen af de altmodiske rim eller de gammeldags stavemåder i første del af oversættelsen, som Moth retter i. I afsnittets slutning filosoferer Udg. over grunden til, at hverken det store ordbogsværk eller Ovid-oversættelsen kom i trykken. Han peger på en karakterbrist, perfektionisme, men kunne måske med større ret have fundet en anden psykologisk årsag, nemlig den anfægtelse af Moths selvagtelse, som det må have været at se sig sat ud af spillet ved Chr. V's død. Beroede hans høje embede i kancelliet ikke på hans egne fortjenester, men på søsterens status som maitresse? Hvis årsagerne ikke er helt andre. Uberettiget frygt for misbrug af censuren p.g.a. den ny konges uvilje mod ham. Eller måske tvivl om arbejdernes relevans for andre end en snæver kreds. Tiderne var andre ude i Europa, om end ikke i Danmark. Den brede indsamlings af ord til, hvad man senere foragteligt kaldte Misk-Mask-ordbøger (G1Kg1S. 789 2° 61-62), afløstes af selektive og normative værker (akademiprincipet). Ovid-interessen var på retur, takket være den klassicistiske æstetik, jvnf. dog i Danmark Roses oversættelse af *Heroiderne* (1703?) og ikke at forglemme Holbergs plædoyer for Ovid i epist. CCI.

Håndskriftet, dets alder og dets historie

Håndskriftet består af to statelige pergamentindbundne (stor)-folianter (siden: 288×443 mm). Lægger man udgaven, der ellers nok kan imponere ved sin utraditionelle størrelse, ved siden af, synes den meget beskedent.

Udgiveren ofrer megen opmærksomhed på dateringen af selve ms., bl.a. for at gen-drive Molbech, der giver en tidlig datering på grundlag af det åbenbare fejlgreb at sammenligne ortografien i oversættelsen med den i ordbogsværket.

En vandmærkeundersøgelse giver ikke noget præcist resultat. En undersøgelse af ortografien, hvor de første dele af ms. har overvægt for *ffu/ffv* intervokalisk, og de senere for *v*, tager Udg. forsøgsvis til indtægt for den antagelse, at ms. er skrevet efter det yngste bevarede privatbrev fra Moths hånd (1686). I dette benytter Moth stadig *ffu*-. Udg. overvejer ikke, om Moth ved sin overgang til *-v*- har villet forberede over-

sættelsen til trykning (if. ortografien i fortalen, der har *ffulffv*). Som det ses af plancherne er *v*, *u* og *n* klart adskillelige i Moths skrift. Udg. problematiserer således ikke Skautrups argumentationsform vedr. Danske Lov (DSH. II.331f.).

Men én ting er en datering af ms., en anden en datering af oversættelsen. Dette angående bringer afsnittet en interessant oplysning: at Moth et par gange har skrevet en latinsk glose interlineært i sin oversættelse, og at denne kun i det ene tilfælde svarer til Ovids tekst. Udg. kommenterer: »Det åbner det perspektiv, at Moth nu og da har betjent sig af ord, hvis betydning han ikke har været ganske sikker på«. Man kan nu godt glemme ord – i det mindste over en årrække. Men stedet kunne også støtte den ovf. luftede mistanke, at det slet ikke var Moth jr. men måske Moth sen., der havde anlagt overs. Eller at Moth havde revideret efter en latinsk prosaparafrase.

Afsnittet kommenterer i øvrigt Moths modstand mod brug af bogstavet *c*, der omtales i Autors fortale og i øvrigt var i overensstemmelse med bestræbelserne på Moths arbejdsplads i kancelliet. Endelig bringes nyttige oplysninger om ms.s senere skæbne og omtale i faglitteraturen.

Kobberstikkene og deres ophavsmand

De syv kobberstik, som bringes i udgaven, har haft væsentlig betydning for udgavens format og for tekstudvalget. Udg. gør rede for den viden, der foreligger i håndbøgerne om såvel inventor, Tiedeman, som om sculptor, Valck, og endrer sig med rette over, at disse pragtstykker ikke er kendt af disse kunstneres biografer. Man må håbe, at udgavens titelblad vil blive citeret in extenso i bibliografierne, således at international forskning bliver opmærksom på dem.

Udg. giver en udmærket beskrivelse af deres kunst – billedplaner, læseretning, svarende til tekstforløbet, dog uden mnemoteknisk pointe. Så møder vi igen et klip. Der trækkes ingen linjer til hofkunsten. Der forsøges ikke en placering i forhold til andre illustrationstyper. Moth har ønsket én illustration per bog (som f.eks. også i Du Ryers franske prosaparafrase). En anden hovedtype var en illustration per »æmtyr« som f.eks. hos Sandrart. Heller ikke illustrationernes værdi som pædagogisk kommentar overvejes. Sandrarts arvinger siger:

»– wenigstens, dass man zu diesen Actionen (Emtyr) .. keinen weitern Commentarium oder Auslegung brauchet, als nur ein verständiges und curieuses Anschauen dieser Vorstellungen (Stik), und dahero aller magern und jejunen Grammaticorum und Criticorum Glossen und Anmerckungen gar leicht entbehren kan.«. (cit. efter Sandrart-udg. 1698).

Oversættelsens forhold til originalen

Uanset om Moth har oversat Metam. direkte fra Ovids tekst, eller han i større eller mindre omfang har ladet sig påvirke i sin tekstfastlæggelse af diverse kommentarer og oversættelser til andre folkesprog, er det naturligvis ønskeligt og muligt at fremlægge en vurdering af hans oversættelses forhold til Ovids originaltekst, som den er fastlagt i dag, f.eks. i Loeb-udgaven.

Jo mere man ønsker at gå i den filologiske detalje, jo mere vil det fremtræde som en mangel, at relationen til disse tekster ikke kan fastlægges med præcision. Den manglende bestemmelse af disse tekster forhindrer Udg. i at give et billede af Moth i sit bibliotek med pen i hånd. Vi kan ikke få det billede af Moth, som vi måske har mest interesse i, billedet af Moth som filologen, der med omhu og lærdom vælger og vrager

i lærdomstraditionens arsenaler. Men til besvarelse af andre spørgsmål ville en sådan bestemmelse af disse tekster være et ønskeligt men ikke nødvendigt hjælpemiddel. Udg. kunne godt have sat sig den opgave at finde tendenser i oversættelsen, der støttede forskellige tolkningstraditioner.

Hvad Udg. først og fremmest kan byde på i denne omgang fremgår af hans sammenfatning, hvor han samler op under to af Moths egne præmisser: den patriotiske og den folkeoplysende (men ikke den moralske).

Den patriotiske: at vise at det danske sprog har smidighed og fylde nok til at gengive en højliterær klassisk tekst. Den folkeoplysende: at gøre denne tekst forståelig også for ikke-højtuddannede.

Udg. viger stort set tilbage for at give en vurdering af resultatet vedrørende første præmis. Han overvurderer nok vanskeligheden ved at give et indtryk af variationsbredde og fylde ved hjælp af et passende synonymudvalg og en Ovidkonkordans.

At vurdere overs. velegnethed for et ikke nærmere specificeret publikum omkring 1700 ville ret beset være halsløs gerning. Det som kan gøres, og som Udg. da også indskrænker sig til, er at konstatere Moths bestræbelser for i almindelighed at gøre teksten lettere tilgængelig ved at fjerne noget af det kunstfærdige i den, nemlig navneomskrivningerne. Hver person, hvert sted får hos Moth stort set et og kun et navn, skønt Ovid i overensstemmelse med værkets ide varierer. Udg. bemærker, at denne ensretning gør overs. mere velegnet som mytologisk håndbog. Skønt samtiden havde nok af sådanne, om ikke på dansk, kunne rettelser i navnestoffet godt tyde på det. Moth har i første redaktion gjort nogle lokaliseringer, der må falde ved revisionen. F.eks. bliver Pythagoras' ø, Samos, til Sams(ø). Men allusionen til dette grevskab, hvis herligheder først Griffenfeldt, senere Moths søster nød, slettes (af angst for censuren?). Derimod fastholder Moth kortformen af Juppiter, *Jupin*, (jvnf. de korte oblikke former på latin, og fransk *jupin*, med bibetydningen »gavtyv« (skørtejæger?)).

Denne lille kommentar til Udg.s konklusion på afsnittet om overs. forhold til originalen, giver ikke noget rimeligt billede af den fylde af oplysninger, som afsnittet byder på.

Udg. har sat sig for at vurdere overs. loyalitet mod originalen. Det gøres ved jævnførelse med originalteksten (Loeb) og Meislings overs. fra 1831. Som prøve vælges Pygmalion-historien (upper lip stiff, trods Moths søster). Udg. kommenterer, at afvigelser – som vi kunne vente – ikke med rimelighed kan tilskrives, at Moth ikke skulle have været latinen mægtig. Moth vil »træffe Poetens Meening«, og det har han for så vidt gjort (om ækvivalens-niveauet se ndf.).

Der må være andre grunde til især de mange udvidelser, som er den mest markante afvigelsestype. Udg. sætter med rette disse i forbindelse med Moths valg af metrum, den parrimede alexandrin. Kombinationen af den kortere verslinje (11-12 stavelser mod heksameters 13-18) og rimtvangen presser versantallet op, fra de ca. 12.000 hos Ovid til de ca. 17.000 hos Moth. At det ikke blev endnu højere er for så vidt imponerende, da man ofte finder to alexandrinere per heksameter (E.Dal: Jud. 215).

Hvilken rolle rimtvangen må antages at have spillet, vises med flere illustrative eksempler. Et af disse får den kommentar, at Moth lader den erotiske temperatur stige flere grader i forhold til originalen, idet Moth lader Pygmalion ligge i arm med statuen. Det pikante ved denne historie (jvnf. Fruentimmerskolen og Shaws Pygmalion) er jo i Ovids særlige fortællestil, at det erotiske netop kun antydes, at masken holdes. Stedet er dog næppe typisk. (Se f.eks. oversættelsen af de meget konkrete, seksuelle sensu-

alia i historien om Pyramus og Thisbe.) Temperaturen stiger nok hos Moth, men pirringen sløves. Ovid-receptionen er ikke noget ringe termometer til at måle seksualitetens mise-en-discours i Vesteuropa (Foucault).

Udg.s gennemgang af en række udvidelser – også uden for denne tekstprøve – viser yderligere en række tendenser. Moth har lagt vægt på at tydeliggøre Ovids fremstillingsteknik. Det er vigtigt for ham, at læseren ved, hvem der taler og til hvem. Er det en af fortællingens personer, eller forfatterpersonen?

Udg. har også fanget Moth i at moralisere på egen hånd. F.eks. får Ikaros på sit styrtduk følgende bemærkning med: »Hand alt for silde nu sin daarlighed fornemmer«. Det lyder som Det store Bastian, men er vel snarere bitter erkendelse af egen skæbne.

Endelig tilføjer Moth diverse præciseringer, undertiden ud fra sin viden fra andre klassiske tekster, undertiden – så vidt Udg. skønner – helt på egen hånd, som når han foregiver at have viden om, at borten på Araknes væv var »et korter bred« og at Venus tog saksen op af lommen.

At flytte rundt med oplysninger i Ovids fortælling generer ham heller ikke, undertiden med tab af pointen til følge.

Forkortelser er der ikke så mange af. En type er markant. Moth stryger de ellers i barokken så yndede solopgangsskildringer (jvnf. Don Pedro af Grénade) eller reducerer dem. Hvorfor? Tager han afstand fra barokkens svulst, eller skal de blot med Udg. sættes på plads i følgende model: »stillet over for valget mellem at tilføje en udførlig forklaring, eller at springe vanskeligheden over, vælger han at fjerne stof, der ikke kan forstås uden et solidt kendskab til antikken og dens forestillingsverden«.

Overfor denne karakteristik anfører Udg. et smukt eksempel på Moths smidige og kreative omskrivning. Ovid benytter i fremstillingen af Kadmus' historie et billedtæppe, der mens det rulles op, illustrerer, hvorledes de dragesåede kæmper skyder op af jorden. Her må Moth tage højde for, at det moderne rideau rulles ned og ikke op. Han må derfor referere til festudsmykning med gobeliner af prægtige huse.

Endnu en markant tendens tager Udg. op. Ovid skildrer udførligt slagsmålet ved Perseus' bryllup. Ved dette forekommer en »skjald«, som skulle fremføre festhymnerne. Han får en ynkelig død. Udg. bemærker, at Ovids kollegiale medfølelse undertrykkes, og at Moth har omstøbt scenen til et burlesk optrin, i lystig tilfredshed over, at en professionel snylter og dårlig slagsbroder får sin bekomst. Udg. psykologiserer, i stedet for at kommentere ud fra Ovid-receptionen. For 1600-tallet handlede denne fabel snarest om fyrstens absolutte magt (Medusa), og ikke som i 1800-tallet om den genialske digters lod.

Til slut giver Udg. nogle – alt for få – oplysninger, som må være af den største interesse ved vurderingen af netop Moth som oversætter. For det første Moths principper ved gengivelse af f.eks. plantenavne. våbenbetegnelser o.s.v. Udg. konstaterer, at det mere fremmedartede undgås, eksotiske planter må vige for hjemlige slægtinge, eller remplaceres af hjemlige planter, der kan tjene samme funktion i fortællingen (kriterium?), f.eks. bliver kornelkirsebær til hagetorn. For det andet principperne ved gengivelse af våbenbetegnelser, dels tidsmæssig justering til krudt og kugler, dels – og det er vigtigere – en lille undersøgelse på dette grundlag af Moths ønske om konsekvens (konkordans) i oversættelsen. Den lille stikprøve tyder på, at Moth ikke har haft ønske om konkordans. Yndlingsglosen *verpespiud* gengiver snart *jaculum*, snart ha-

sta, snart *cuspis*, snart *telum*. Mens omvendt *jaculum* ikke blot gengives med *verpe-spiud*, men også med *spiud* eller *lanse*.

Man savner i denne forbindelse en vurdering af disse variationer i lyset af tvangen fra metrum og rim, som Udg. ovf. lagde så stor vægt på. Man savner også en kombination med den andetsteds nævnte tanke, at Moth måske ikke har oversat direkte fra Ovid. Men man savner først og fremmest her en diskussion af den problemstilling, som skulle gøre netop en Moth-oversættelse interessant. Hvorfor samlede Moth på ord til sit store dansk-latinske ordbogsværk?

Det er åbenbart ikke – skal vi forlade os på stikprøverne – for præcist at kunne gengive det stærkt differentierede latinske begrebsnet i sin fulde udstrækning. Men der kunne jo være andre grunde, som kunne måles på Ovid-oversættelsen. Måske gælder hans ambitioner kun visse kategorier og med en bestemt didaktisk interesse, jvnf. Melanchthon-citatet ndf.? Måske skal hans kæmpe arsenal være til rådighed for opfyldelsen af krav fra metrum og rim? Det er ikke søgt belyst, eller i det mindste ikke undsluppet Udg.s skrivebordsskuffe i denne omgang.

Man ved meget lidt om, hvorledes folk bruger ordbøger. Her var en chance for at belyse, hvorledes en ordbordsredaktør bruger, endda sin egen i en krævende oversættelse. Her ligger en spændende opgave, som dog nok vil kræve en ret fuldstændig ordliste over Ovid-oversættelsen. Den kunne tilvejebringes ved hjælp af en datamaskine, den dag Ovid-oversættelsen udgives i sin helhed. Med en sådan ordliste i den ene hånd og en Ovid-konkordans i den anden ville man være godt rustet. Men det er ønskedrømme. Man forstår, at Udg. har brugt saksen.

Om dette afsnit kan sammenfattende siges, at de mange illustrative, velvalgte og ofte morsomme eksempler, undersøgt i detaljen, giver et bredt eksemplificeret indtryk af Moths arbejdsform. De tolkes ikke ind i en større ramme, men er valgt, så de vil kunne stå, selvom Udg. ved en senere lejlighed skulle kunne præcisere sin karakteristik ud fra kendskab til Moths forlæg.

Den afslutning, Udg. sætter på afsnittet, har dog næppe sin baggrund i den manglende bestemmelse af forlæg.

Han slutter sin gennemgang af forholdet til originalen med at drage i tvivl, at den interenderede læsekreds faktisk skulle være den forudsætningsløse læser. »Er det snarere den kreds af klassisk dannede, som Moth selv tilhørte? Spørgsmålet kan næppe besvares, men det må være rigtigt at fremsætte det, fordi alene muligheden for at svaret kan være et ja, kan tjene til advarsel mod forhastede slutninger. Meget i oversættelsen kan virke naivt, måske er det i stedet raffineret?«

Udg. har med sin kortfattede indføring i Ovid-receptionen i første afsnit ikke rustet sin læser godt til at overveje denne problemstilling, der efter anmelderens skøn ikke kan formuleres som et enten eller. Snarere et både og, jvnf. den distance samtidens digtere ofte lægger i deres værker: overdrielsen, svulsten, parodien, travestien. Jvnf. også hoffets omgang med mytologien i balletter, operaer o.s.v. Det ville være virkelig »forhastet« at sætte et alternativ op. Anmelderens eget skøn går snarest i retning af følgende: Trods Moths nyadelige titel er det den lærde og moralske borgermand, der med en passende grimasse giver lidt af »den rene vare« til bedste for hoffet, f.eks. dets damer, som næppe alle var så lærde som fruene Ulfeldt og Thott.

At Moth i sin revision har lagt mere vægt på en færdig form, og ikke en højere grad

af overensstemmelse med grundteksten, viser Udg.s påvisning af, at Moth ikke nødvendigvis har måttet konferere med Ovids tekst, for at rette i sin egen. (Jvnf. om udg. – principperne ovenfor). Hvis kollationen ikke er sket med en anden – endnu uidentificeret tekst, oversættelse eller parafrase, kunne det tyde på, at den forudsatte læser måske netop ikke var lærd. Søsteren? Men sigtet er næppe så snævert.

Revisionerne

Moths revisioner går især på ortografi, navne og rim. De to sidste typer skal behandles nærmere.

Moth er en behændig rimtekniker, slår Udg. fast, og konstaterer iøvrigt, at Moth hvad angår konflikten øjerim versus ørerim er på niveau med sin samtid. Udg. har især koncentreret sin analyse om rim-revisionerne, også fordi han her ser en mulighed for en kronologisk placering. De typer af rim, som først og fremmest er gjort til genstand for revisionen er sådanne, hvor der var rim mellem rundet og urundet vokal, og hvor der var rim mellem *a* og *aa* (å). Udg. giver et historisk rids for hver af de to typer.

Rim på rundet – urundet vokal føres tilbage til Opitz' Buch von der deutschen Poeterey (1624), hvor denne rimtype benyttes i et omfang, der procentuelt på det nærmeste svarer til Moths praksis. Harsdörpher giver udtrykkeligt tilladelse til at bruge sådanne rim. Hos vore danske metrikere har Udg. ikke fundet teoretiske belæg i denne diskussion, til gengæld i deres praksis. Peder Jensen Roskilde bruger dem, Mikkelsen Ravn har få eksempler, Judichær bruger dem ikke.

Hos digterne findes de især hos de lidt ældre. Arreboe og Gerner. Kingo bruger dem i ungdomsdigtet Nævetud etc. men vist ikke senere. Hos Bording kun usikre eksempler. Derimod er der mange hos Søren Terkelsen, navnlig i overs. af Laurembergs skæmte digte 1652. Udg. antager, at de skyldes påvirkning fra tyske originaler.

Udg. kan nu konstatere, at Moth i første omgang har fulgt en ældre, og tysk mode, for i sin revision at følge de regler, som også gælder i dag.

Men Udg. udnytter ikke disse forhold til en diskussion om overs.s ophavsmand (fader Moth?) eller et tysk forlæg.

Hvad angår rimene på *alå* (*aa*) nævner Udg., at de blev almindeligt brugt i 1600-tallet, dog synes Bording († 1677) på sine gamle dage at have undgået dem. Judichær tager afstand fra denne rimtype i sin prosodi (1671) og E. E. Pontoppidan opregner i sin rimordbog typen »*a* ante *a*« (må vi tro af eksemplerne, skønt bladet med overskriften er tabt) på linje med andre kombinationer: »*a* ante *b*« etc.

På trods af Judichær (II.233) men med Pontoppidan (der har såvel *e* som *æ* under *e*) inddfører Moth ved sin revision en række rim på *e/æ*.

Udgiveren giver hermed en lille oversigt over dele af rimpraksis i 1600-tallet, som man vist ikke kan læse andre steder. Fremstillingsformen er fiks, fordi han på baggrund af den påstand, at rimforholdene svarer til de i dag accepterede, kan forklare afvigelser ud fra de teoretiske forsøg, som vore metrikere gjorde sig med støtte i den rytmiske og rimende poesi i orienten, specielt naturligvis i hellige tekster med præstige på niveau med de klassiske. Som Udg. konstaterer, er der en »sammenblanding af lyd- og bogstavs synspunkter«. Man kan undre sig over, at Udg. ikke i større udstrækning inddrager oplysninger fra specialortografien i Moths ordbogsværk i dette puslespil, med henblik på en vurdering af, om der i en sådan trekantkombination var ny viden at hente om talesproget i 1600-tallet.

Udg. har få kommentarer til Moth som verskunstner. Flere havde nok været på sin

plads, da de fleste nutidige læsere uvægerligt vil knytte aleksandrineren sammen med erindringer om Peder Paars og Kærlighed uden Strømper, eller huske en sur dansk lærers reproduktion af Reckes forbandelser. Den distance og charme, som læseren fornemmer, skyldes måske mere disse briller fra skolen, end Moths evner som gengiver af Ovids underfundigheder. Det er svært at vurdere.

Et oplag på nogle af Ovids versifikatoriske mesterstykker tyder ikke på, at Moth her har lagt sig i selen. Der er ingen ekko-effekt, som hos visse andre overs. (se f.eks. Mander) i historien om Echo. Trækatalogen i Orfeus-historien er smuk, men næppe mere. Man ser hos Ovid træerne (som var det i Niels Klims Potu) stille sig lyttende og skyggende omkring Orfeus. Ved sin opdeling af træerne efter størrelse og art, men især deres tilhørsforhold i bukolisk lyrik og kærlighedslyrik, ved allitteration og assonans, lydmaleri i vokalernes åbningsgrad, og ikke mindst ved smidigt skiftende variation i cæsuren, så der forekommer smukke mønstre i kolalængden, lader Ovid os fornemme Orfeus' musik og dens indvirkning på træerne. Hos Moth er der ingen musik i trækronerne. Men der er noget andet. Der er nøjagtig lige så mange vækster som hos Ovid, 27. Måske et godt mnemoteknisk stativ. En tilsvarende jævnføring kunne man gøre med den ikke mindre berømte hundekatalog (III.305). Da navnene ikke skal oversættes, er der da lidt af hundeglattet tilbage, til gengæld er nogle af de 36 hunde undsluppet.

Navnestoffets behandling

Hvad angår navnestoffet har Moth ved sin revision virkelig gjort en bemærkelsesværdig indsats, og Udg. ikke mindre i sin påvisning heraf. Var oversættelsen blevet publiceret – kunne den måske have haft en vis indflydelse på dansk litterær navneskik. Udg. gør først rede for praksis i den oprindelige version, her er den vigtigste karakteristik: navnene skrives med »danske bogstaver« og bøjes på dansk. Når Moth har været utilfreds med første version skyldes det utvivlsomt, at hans tillæmpninger langt fra gjorde navnestoffet mindre eksotisk, uden at han kunne påberåbe sig at have gennemført et konsekvent system i disse tillæmpninger.

Før revisionen kunne såvel kvinde- som mandnavne ende på *-e*. Efter revisionen ender intet mandnavn på *-e*, idet alle mandnavne, der i første omgang havde denne endelse, nu ender på *-s*. En tilstræbt græciserende tendens? Hermed er *-e* blevet den dominerende endelse i kvindenavne, *-s* den dominerende endelse i mandnavne. Man må håbe, at en personnavneforsker vil tage sagen op. Er der paralleller til sådanne ensretningsforsøg – og har de haft nogen indflydelse udover oversættelsernes verden? Tendensen gælder jo kun personnavne. De få stednavne (i den udgivne del), der revideres, føres tilbage til deres originale, antikke form.

Hvor om alting er, Moth har givet læseren en orienteringsmulighed, så der let kan skelnes mellem væsener af han- og hunkøn i Ovids tekst. Kombineret med ensretningen af navnene har læseren fået en virkelig god orienteringsmulighed i Ovids værk. Spørgsmålet er nu, hvorfor Moth har lagt så megen vægt på dette. Er det for at sætte læseren i stand til at bruge Metam. som en mytologisk håndbog, eller ligger der en eller anden dybsindig fortolkning bag, som kræver et skel mellem mandligt og kvindeligt? Havde Moths navnerregister været overleveret, havde vi måske haft en forklaring, men det er tabt. »Jeg haffuer og giort et register offuer alle egne naffne, som i dette verk forekommer, med forklaring hvad en huer betyder til læserens større magelighed at finde og forstaa alting«.

Netop et register ville måske kunne afsløre, hvilken tolkningsramme Moth havde forudset og ønsket. Har den været blot en etymologisk, måske genealogisk, eller etymologisk-hermetisk?

Skal man følge Udg.s hypotese om, at der skulle være afsat plads til det i ms., må det have været ret omfattende, knap 100 sider (jvnf. pag. 14b ned.).

Men når den oplagte mulighed melder sig: at slå op i Moths store ordbogsværk for at undersøge muligheden af et omend kun sporadisk stoffællesskab med det tabte register, møder man: et klip. Det skal blive spændende at se, om det vil være muligt at rekonstruere struktur og tendenser i registeret ud fra navneartikler i det store værk. Her kan måske findes en nøgle til tolkningen af Moths intentioner med oversættelse og revisioner.

Slår man op under *Apollon*, kan man læse om hans familieforhold, hans porteføljer som gud, hvor han blev født (*tillige med sin søster Diane*), men nok mest interessant for tolkningen af netop *Metamorfoserne*, hans tilknytning til dyre- og planteverdenen: »hans dyr var en ulf, en due, en græshoppe, hans træ var enetræ og laurtræ og bar krans af det sidste«.

Sammenhænge af den art må have sat grænser for Moths lokaliseringsbestrebelse vedrørende planter og lignende, med mindre de blev gennemført systematisk. Og det kunne jo nok fylde en del i et register.

Af alle de løst tænkte tanker, som en anmeldelse af dette grundsolide udgivelsesarbejde har kunnet give anledning til, er den vigtigste nok den, at forholdet til Moths kompilationsarbejde ikke er udtømt. Det gælder ortografi og rim, men især navne på personer, steder, floder, planter, dyr o.s.v.

Derfor var det vigtigt, at UJDS valgte netop Moths oversættelse af *Metamorfoserne* – omend i uddrag – og ikke en tilfældig kortere klassikeroversættelse af de ikke så få, der findes (jvnf. Thaarup eller N. M. Petersen).

Lad os høre, hvad *Præceptor Germaniæ* siger om *Metamorfoserne* gennem sin svigersøns (*Sabinus*) tekst (jf. ovf.):

» – præter haec autem vitæ exempla, quæ in historiis sumuntur, continet idem poëma tot astronomica, tot physica passim inserta, tot denique regionum, locorum, urbium, fluviorum nomina et descriptiones, ut (si quis eruditum habuerit interpretem) ad discere hinc queat magna ex parte geographiam, sphaeram et naturæ expositionem. Non est igitur otiosum et nugatorium hoc poëma, ac tantum ad delectationem confictum, ut ab imperitis quibusdam existimatur. Sed est thesaurus eruditionis«.

Det er nu på sin plads, at en anmelder i samme grad som Udg. holder sig for øje det ord, at opskriften på at kede er at tage alt med.

Det er et pragtfuldt værk, UJDS og Udg. har skænket os. Det er en vigtig tekst, der hermed er sat fokus på, fordi netop i den så mange linjer i dansk sprog-, litteratur-, lærdoms- og kulturhistorie krydses.

Der er meget at hente i den tekst. Man må håbe, at Udg. vil arbejde videre med den, og at han i det mindste vil gøre forskningen delagtig i de frynser, som han med så sikker hånd har klippet af, for at udgivelsen kunne fremtræde så værdigt og monumentalt, som den gør.

Kunsten ved at udgive så rig en tekst har ikke været at finde på, men at begrænse sig.

Niels Haastrup

Erik Dal, in collaboration with Povl Skårup: *The Ages of Man and the Months of the Year. Poetry, Prose and Pictures Outlining the Douze mois figurés Motif Manily Found in Shepherds' Calendars and in Livres d'Heures (14th to 17th Century)*. København 1980. 59 s. (*Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filosofiske Skrifter* 9:3).

Som en spurv, der i den kolde, mørke vinter i løbet af et øjeblik kommer flyvende ind ad et vindue til et oplyst og opvarmet rum, gennemflyver rummet og straks efter forsvinder ud ad et andet vindue – hermed ligner den ærværdige Beda et sted i sin kirkehistorie menneskenes liv på jorden. En kort passage i lyset og varmen mellem vinter og vinter.

Beda giver sin lignelse en anden pointe, men i en vis forstand er det den samme forestilling om eller oplevelse af livet, der ligger til grund for det motiv, der i den foreliggende publikation bliver belyst i både tekster og billeder, *les douze mois figurés*. Menneskelivet har tolv aldre, hver på seks år, der hver for sig kan parallelliseres med og illustreres ved årets tolv måneder. Motivet har sin rod i den senere del af middelalderen – den tidligste tekst er overleveret i et fransk blandingshåndskrift fra 1300-tallet – og forudsætter i øvrigt et europæisk, ikke altfor mediterrant klima, med januar og december som årets koldeste og mørkeste måneder. Livets første seks år svarer til januar, og som alt i naturen er goldt og stivnet, således er mennesket kraftes- og kundskabsløst. I februar begynder det så småt at grødes, bl.a. kan man nu begynde at indterpe lærdom i de små mennesker – uhyre klart anskueliggjort især i den ene af bogens fire billedserier (fig. 24): en skolemester, der bruger riset på en måde så man kan komme til at undre sig over, hvor lærdommen i grunden ønskedes anbragt. De følgende måneder til og med juni er en stadig fremadskriden mod lys og livskraft, både i årets gang og i menneskelivets forløb: man begynder at gå på jagt og med damer, ekspanderer sin kapacitet, og ender med at gifte sig (i juni). Hermed er livets midte nået, og allerede i juli begynder den ubønhørlige progression mod døden, tilbage mod vinterens livløshed og mørke. Det gælder nu ikke længere om at indvinde verden, men om at have samlet nok i sin lade, eller at have nok at samle; om at nyde livets frugter ved modning, før først ensomheden, dernæst døden indhenter mennesket (i henholdsvis november og december).

Det er ikke den dybeste poesi, man præsteres for i de her udgivne tekster; de bevæger sig hyppigst på brugskunstens mere modeste planer, men til gengæld gør kombinationen af tekst, der oplyser billede, med billede, der illustrerer tekst, selve motivet overordentligt pågående. Man skal næppe have oplevet ret mange solbeskinnede somre og mistrøstige vintre for at opleve elementer af motivets dialektik. En både visuel og litterær anskuelundsundervisning i livets udfoldelse og begrænsning, betragtet i rummet mellem *carpe diem* og *respice finem*.

Motivforskning af den type, der præsenteres i det foreliggende skrift, hører stadig til sjældenhederne i dansk humanistisk videnskab, og det er i sig selv fortjenstfuldt, at forfatteren har taget motivets mangeartede kilder og problemer op til systematisk behandling. Kronologisk dækker skriftet perioden fra det 14. århundrede til det 17. århundrede, fra den tidligste franske versificerede tekst (Paris, Bibl. nationale, Ms. fr. 1728) til Niels Helvads nu tabte *Prognosticon* fra 1620 og sammes salme fra ca. 1623 – med tilhørende billedkunstneriske knopskydning i form af Marcel Rasmussens træsnit fra 1959/60. Sprogligt er der tale om tekster affattet på fransk, engelsk, hollandsk, tysk og dansk, hvis indbyrdes litterære relationer er opstillet i et nyttigt stemma (s. 6). –

Det er i det hele taget en meget læservenlig publikation, det lærde Videnskabernes Selskab her har givet fra sig. Det indledes med en kort synopsis over skriftets indhold, og udfolder sig derpå i tre hovedafsnit: først Erik Dals grundige behandling af motivet og dets historie med kilder, dernæst fire billedserier i fotografisk gengivelse, hvoraf de tre i parallel opstilling, og sluttelig teksterne, hvis udgivelse fortrinsvis er besørget af Povl Skårup. Udover billedserierne er bogen udstyret med en række smukt gengivne illustrationer i tilknytning til Dals afhandling. I denne beskæftiger forfatteren sig indledningsvis med opfattelserne af menneskelivets længde og aldre, dernæst med *douze mois figurés*-motivet specifikt, både som motiv og i dets traditionshistoriske kontekst. Det er et emne, der let lader sig drukne i detaljer, men til trods for de ingenlunde ukomplicerede problemer, der behandles, sker det i et prunkløst og letflydende sprog, bl.a. takket være en fin økonomi med hensyn til distribution af oplysninger i henholdsvis selve teksten og noterne.

Både tematisk og materiale-mæssigt er der mange mulige indfaldsveje til *douze mois figurés*-motivet, og forfatteren til det foreliggende skrift prætenderer ikke at have vandret ad dem alle: skriftet er først og fremmest en præsentation af motivet og dets traditionshistorie, med belæg i både billeder og tekster. I al sin skematisk enfold er beskrivelsen af menneskelivets faser *secundum expositionem mensium* et motiv af både eksistentiel og moralsk dybde; samtidig er det et forskningsmæssigt frugtbart terræn bl.a. fordi motivet påpeger forestillinger og oplevelseskategorier, der kan være nok så oplysende for en periode som dem, vi finder i den højtlitterære kultur. *The Ages of Man and the Months of the Year* giver på en yderst sympatisk måde læseren rig mulighed for at orientere sig i begge disse sider af motivet.

Erik Petersen

Claude Lauriol: *La Beaumelle*, (Droz 1978. *Histoire des idées et critique littéraire*, nr. 174).

Professor Claude Lauriol, verksam vid Paul-Valéryuniversitetet i Montpellier har skrivit sin stora doktorsavhandling om en man, som också tillhör danskt kulturområde. Den handlar nämligen om La Beaumelle, protestantisk kulturkritiker, med mångårig adress i Köpenhamn. Avhandlingen, som utgavs 1978 av Droz i serien *Histoire des idées et critique littéraire*, har undertiteln, »un protestant cévenol entre Montesquieu et Voltaire«; La Beaumelle betraktas alltså i alla sina aspekter – religion, hemtrakt, bärare av upplysningens intellektuella budskap. Det är en ovanligt rik och väldokumenterad bok, som professor Lauriol försett oss med och den tangerar områden där det kan vara svårt att dra gränser mellan politik, religion och en personlig livshållning. La Beaumelles kosmopolitiska liv tillåter honom att göra jämförelser mellan olika länder.

Här plockar jag ut ett citat och översätter ur Lauriols bok: »Norden bringar verkligen de mera sydliga länderna på skam genom denna iver för den Kungliga Konsten och denna uppmärksamhet för att få den att blomma. Lyckliga de folk, som bebod sådana trakter, de fördelar de njuter kompenserar dem mer än väl för klimatets hårdhet!« La Beaumelle syftar här på frimurarceremonierna, som han ansåg vara mera kungliga. Cereemonielet var ju en kunglig konst, som tydligen inte jämförelseobjektet, staden Genève, hade något riktigt sinne för. Vi får höra om La Beaumelles tid i Köpenhamn, om hans höga gynnare, som har anställt La Beaumelle som informator, M. de Gram, och om kontakterna med det danska hovet. Vi befinner oss mitt i 1700talet.

Man nyttjar gärna franska och La Beaumelle ombedes att pröva sina poetiska talanger för ett ode vid frimurarceremonierna. Detta ode kunde publiceras med vissa strofers uteslutande i *La spectatrice danoise*. Holberg hade gett exemplet på att man kunde bli rik och välbeställd genom litteraturen, men exemplet var trots allt undantag. Själv vågade La Beaumelle inte att sätta ut sin namn på sitt första arbete. Han var medveten om att det inte kunde ge sin författare någon ära, men väl skaffa honom obehag. Först ett sekel senare attribuerades denna skrift till rätt författare. Den hade tryckts i Paris och hade en sådan där för 1700talet typisk lång och kryptisk titel: »L'Asiatique tolérante«... och förklaring att den var översatt från arabiskan av en resenär. Emellertid fortsätter La Beaumelle att verka inom det danska kulturklimatet och jag tror att till avhandlingens mest underhållande partier hör de utdrag ur La Beaumelles brev som handlar om hans kontakter med till exempel just Holberg. Den vanliga överlägsenheten över vad nordiskt klimat kan åstadkomma för småväxta alster blandas med en viss avundsjuka över Holberg och vilka möjligheter han själv har att behaga honom. La Beaumelle lyckas bli utnämnd till icke ordinarie professor vid Köpenhamns universitet och reser därpå tryggt till Paris. Vi får följa honom på seanser i franska akademien, vara med när han presenteras för Montesquieu, när han avporträtterar Raynal och när han, väl återbördad till danska huvudstaden, redogör för sina första intryck av Montesquieus nyutkomna *L'Esprit des lois*.

I den senare delen av La Beaumelles liv finns mörkare inslag. Bl.a. fick han genomlida skärmytslingar med Voltaire och sitta av en tid i La Bastille. Hans sista arbete om madame de Maintenon påbörjades på allvar sedan han frigivits men detta arbete kom ironiskt nog att åter föra honom till Bastillefängelset och sedan i landsflykt. Nu har i alla fall La Beaumelle fått sin definitiva biografi, tack vare professor Lauriols mödor, och den bör kunna intressera alla som sysslar med dansk och fransk kulturhistoria i dess olika aspekter under 1700talet. Ett så pass lärt och omfångsrikt arbete torde ha goda utsikter att tillfredsställa höga anspråk. Om ett och annat namn blivit lite fel, får vi trösta oss med att 1700talet ännu inte hade normaliserad stavning, och därför utsträckt toleransen även på dessa mera inskränkta områden.

Sigbrit Swahn

Björn von Törne: Zwischen Loyalität und Servilität. Steen Steensen Blichers politische Publizistik und ihre Voraussetzungen. Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalismus und des Pressewesens in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Dänemark. (Skandinavistische Studien. Beiträge zur Sprache, Literatur und Kultur der nordischen Länder. Herausgegeben von Otto Oberholzer. Band 12). Karl Wachholtz Verlag, Neumünster 1980. 317 s.

Blichers politiske aktiviteter er oftere behandlet, især af Borchsenius («Fra Fyrrerne»), Aakjær, Vasegaard og Nørvig (bl.a. i dette tidsskrifts årgang 1928 foruden i den senere store monografi). Alligevel viser det sig at materialet ikke er udtømt, men rummer mange problemer og perspektiver. Den tyske politolog Björn von Törne har gjort det til genstand for en indgående undersøgelse, som han disputerede på ved Christian-Albrecht-Universität i Kiel 1979, og som nu foreligger i den fortjenstfulde skrifterække *Skandinavistische Studien*, der udsendes fra universitetets nordiske institut. Afhandlingen er endda kun et foreløbigt resultat af v. Törnens mangeårige studier, idet han har

følt stoffet vokse under arbejdet og i sin indledning erklærer: »Es gibt kaum ein Werk eines Dichters, Heinrich Heine vielleicht ausgenommen, das reicher an politischem Ausdruck ist als das Blichers.« Det er jo store ord, og han har som følge deraf koncentreret sig om hovedlinjerne og fulgt deres forgreninger fra tekstanalyserne ud i de historiske, idehistoriske, pressehistoriske samt biografisk-psykologiske aspekter. Der ved er fremkommet adskillige interessante synsvinkler.

Først definitionen af hvad der er politisk. Ved at jævnføre tre konversationsleksikon-artikler om »Politik« fra henholdsvis 1820, 1856 og 1925 finder Törne en påfaldende indskrænkning af feltet. Kofods leksikon (en bearbejdelse af Brockhaus' tyske, i øvrigt bekendt ved at H.C. Ørsted heri selv skildrede sin store fysiske opdagelse) medtager således statsret og -forvaltning, jura og nationaløkonomi, socialvæsen og ikke mindst kulturpolitik under dette begreb. I den borgerlig-demokratiske æra efter 1848 bliver meget af dette opfattet som »upolitisk«; med den seneste artikel fra Salmonsens, der fylder under en fjerdedel af Kofods, indkommer til gengæld begrebet partipolitik. Man kunne tilføje, at inden dette borgerskabets opslagsværk var afsluttet, havde Poul Henningsen og hans medkæmpere i *Kritisk Revy* plæderet for at alt er politisk – selv en uskyldig malet tulipan. Og ligesom mere og mere i det nutidige kulturliv er blevet politiseret, mener Törne at det samme var tilfældet under den sene enevælde. Ganske vist nødvendiggjorde censuren tilsløringer og omskrivninger, men teksterne må da læses med en politikommissærs vagtsomhed. Især når det gælder en forfatter med kontroversielle ideer som Blicher.

Undertiden kan dette føre Törne til at presse materialet, som når Trækfuglens gøgedigt skal hentyde til at Frederik VII's moder i sit eksil havde røbet at han ikke var søn af sin officielle far (derimod af du Puy?). Den strofe, som måtte alludere dertil ved billedet af gøgeægget i andres rede, stammer imidlertid allerede fra en tidligere version 1822. Digtet er en almen moral- og kultursatire efter mønster af Abrahamsons *Norma morum* (med nøgleordet »kuk« i stedet for »buk«). At en heri skjult finte til kongehuset skulle være grunden til såvel den svenske redaktør Ekbohrns glæde over digtsamlingen som til dens varme modtagelse i Danmark, bygger på en tilsvarende overfortolkning af et brevsted (s. 144). Og når Törne andetsteds formoder at Nørvig i sin monografi undlod at nævne Blichers værdsættelse af idyldigteren Voss, fordi det var inopportunt i 1943 at omtale dansk-tyske relationer (s. 55), er det vist at overdrive sin mistænksomhed.

Men sandt er det at publicistens kår var vanskelige både under besættelsen og enevælden. Da Christian Flor i 1838 søgte at udvirke privilegium til det sønderjyske blad *Dannevirke*, fik han som råd eller retningslinje af kabinetssekretæren at bladet skulle undgå opposition og i øvrigt »træffe den rette grænse mellem loyal og servil«. Denne balancegang har motiveret bogens titel. Regeringen ønskede som i Struensees og Colbjørnsens dage en loyal og konstruktiv rådgivning fra den borgerlige offentlighed, hvad Törne benævner »affirmativ kritik«. Men grænsen mellem at kritisere bestående forhold og kritisere den ansvarlige regering eller monark var mere penibel. Blichers panegyriske lejlighedsdigte til kongehuset, som han for størstedelen ikke genoptrykte, opfatter Törne som alibi eller aflad for de oppositionelle skrivelser. Ganske dristigt var det allerede at han i Nordlyset 1827 gengav og oversatte den irske oprører O'Connors to vers til den engelske konge, hvor linjerne ved at læses »på tværs« får modsat mening. Det kan svare til den påskrift en slagter under okkupationen malede på bagsiden af sin bil, således at venstre bagdør fik de her udhævede stavelser: NEDsal-

tet sild – MEDisterpølse – SALater – LEVERpostej – KONGENsgade nr. ...

På grund af sådanne camouflager er det vanskeligt at præcisere Blichers politiske anskuelser i deres gradvise udvikling. Han begynder som ret autoritetsbundet, hvad Törne fører tilbage til hans barndom – forholdet til faderen og den viljestærke »bedstemoder« Schinkel – men bliver efterhånden mere radikal, ja muligvis republikansk. Törne sammenfatter hans gennemgående program i følgende punkter: a) antiaristokratisme, dvs. modstand mod adels- og godsejervælde, b) borgerligt kongedømme, c) statens forpligtelse til at fremme social udligning, d) modarbejdelse af embedsstanden, der stiller sig mellem konge og folk, e) almindelig værnepligt. Blicher synes i flere af disse henseender (ligesom republikaneren Goldschmidt) influeret fra Schweiz og dets historiker Johannes v. Müller. Bemærkelsesværdigt er ikke mindst punkt c, der også omfatter økonomisk udjævning og indkomstfordeling. Man mindes Grundtvigs »når få har for meget og færre for lidt« i hans afskedssang til nationaløkonomen Pram; men Törne mener at Blicher var den første der lancerede denne tanke offentligt (ved sin debut med indlæg i jødefejden 1813). Hans liberalisme har altså intet at gøre med den uhæmmede Manchesterliberalisme. Han forudså endda at en vidtdreven industrialisering kan betyde udplyndring af de ikke-industrialiserede nationer – en foregribelse af ulandsproblematikken.

Dette program kædede sig sammen med Blichers nationalisme, der ikke var irrationel romantisk, men rationel begrundet som oplysningstidens patriotisme. Den indbefattede kuriøst nok forslaget om en nationaldragt, som Törne kalder »revolutionært« (s. 66, med henblik på undertrykkelsen af lignende tendenser i Prøjsen og Østrig). Blicher fik dog uhindret lov til at fastholde sin grille – og afviste samtidig begreber som revolution, parti eller reform. Farligere var hans skandinavisme, såvidt den udviklede sig fra kulturelt til militært fællesskab og videre til ideen om en føderativstat. Det var en sådan plan om en nordisk union, som Ploug 1843 blev anklaget for (med påstand om kvalificeret dødsstraf!). Efter Törnens antagelse kom Blicher her til at indgå i et speget spil, idet Frederik VI udnyttede hans ønske om en Sverigesrejse til at lade ham sondere de politiske stemninger i ledende svenske kredse. Det svarer i så fald til at Nyerup, Molbech m.fl. omkring 1810 var sendt på camouflerede spionrejser til Sverige (Borup: Molbech s. 132). Blichers Sverigestur blev i hvert fald for hans egne skandinavistiske bestræbelser en skuffelse; projektet om at udgive en unionskalender strandede, og han vendte sin hu mere til nordmændene. Alt dette hører til baggrunden for hans Himmelbjergaktioner.

Törne følger detaljeret faserne i Himmelbjergbevægelsen og den gradvise udmanøvrering af Blicher, hvis egnethed som folkefører mildt sagt var tvivlsom. En afgørende faktor kan desuden have været hans forslag fra 1840 om en *folkevalgt* nationalforsamling (»Almenkongres«) i modsætning til de dels censusbegrænsede, dels kongevalgte provinsialstænder. Herimod måtte både kongemagt og godsejere reagere. Afhandlingens slutkapitler skildrer hvordan forskellige fraktioner af overklassen overtog ledelsen af Himmelbjergfesterne, såvidt de mange tråde lader sig udrede. Videre efterforskninger i Rigsarkivet kan måske bringe supplerende materiale for dagen.

En epilog sammenstiller lovlig patetisk Blichers »danske bevægelse« med den store »deutsche Bewegung« mellem 1750 og 1830. Om en sådan åndsindsats er langfra tale. Men bevægelsen har politisk perspektiv ved sin fremblomstring netop i brydningstiden efter 1830, mellem absolutisme og demokratisme.

Törnens fængslende fremstilling får yderligere værdi gennem en række tillæg, bl.a.

slægtstavler for de implicerede personer, der viser udnyttede familieskaber, og liste over politiske tekster af Blicher (ekskurserne s. 267 og 287).

Mogens Brøndsted

Jørgen Skjerk: Mikrofiche-udgivelser af H.C. Andersen-manuskripter og arbejder, der ikke er medtaget i Samlede Skrifter. M-tek Danmark APS, Martin Vahlsvej 12, 8000 Århus C. I alt 27 stk. à ca. 10 kr.

Som H. C. Andersen-forsker har Jørgen Skjerk gennem adskillige år syslet med komplettering og ajourføring af Birger Frank Nielsen og Helge Topsøe-Jensens arbejder. Han har også virket som udgiver af manuskripter og bidraget på forskellig vis til at bringe den umådelige høst af lejlighedsdigte, breve, stambogsvers m.m., som findes spredt rundt omkring, i hus. Da det turde være klart for enhver, at intet papir eller notat fra den store digters liv er os ligegyldigt, vil selv den mest minutøse klarlægning af forfatterskabets kroge være af interesse for forskningen. Der er i tidens løb gjort store fund vedrørende H.C. Andersen-manuskripter, og selv om det er utænkeligt, at ukendte mesterværker stadig skulle kunne komme for dagen, så er arbejdet med registrering af alt materiale endnu ikke tilendebragt.

Der foreligger nu en udgivelse af forskellige arbejder fordelt på 27 stk. mikrofiche. Selv om udgiveren i et ledsagende notat forsikrer, at læseren blot behøver at henvende sig på det nærmeste bibliotek for at få adgang til et læseapparat, kan undertegnede bevidne, at dette aldeles ikke er tilfældet. Indtil videre er det kun de videnskabelige biblioteker, der har et apparat til rådighed for lånerne, og dertil kommer at afkodningen af film ikke er nogen ubesværet proces for den ukyndige. For den, der er vant til at arbejde med manuskripter, vil selv en fotokopi være at foretrække for et lysbillede; men selvfølgelig kan det lade sig gøre, også selv om man har sine tvivl om, hvilken målgruppe udgiveren vil nå med sine udgivelser.

På fire mikrofiche-plader findes domprovst Chr. Svanholms afskrifter af H.C. Andersens danske stile. Det drejer sig om to af digterens stilebøger fra de Collinske samlinger 12 og 13 4°, der indeholder i alt 69 stile, som digteren har skrevet i Slagelse latinskole. Dette materiale er overordentlig betydningsfuldt, da en stor del af Svanholms disputats netop er en klarlæggelse af den åndelige baggrund i rationalismens teologi og etik, som Andersen fik gennem undervisningen i skolen. Vore hjemlige marxister har her helt overset, hvilken primærkilde til overvejelser vedrørende danskfagets didaktik, de her er gået glip af. Her er mer end *Fodreise* og brudflader mellem ideal dannelse og proletarisk virkelighed. De 69 danske stile er ganske vist ikke blevet ignoreret af Andersen-forskerne i øvrigt, men en maskinskreven afskrift er under alle omstændigheder en nyttig udgivelse.

På mikrofiche findes endvidere to plader med Jørgen Skjerks afskrift af H.C. Andersens besvarelse af Universitetets prisopgave for 1830. Manuskriptet findes i Coll. Samling 15 4°. Det drejer sig om 24 upaginerede sider i kvart med titelen: *At udvikle de græske og nordiske Mythers Forskjellighed i Lighederne og deres Overenskomst i Forskjellighederne*. Foruden afskriften findes der kommentarer til forskningens anvendelse af afhandlingen, oplysninger om mytologisk stof i H.C. Andersens digtning samt Oehlenschlägers og Sibberns bedømmelse. Her er materiale fra Kbhvns. Universitets arkiv udnyttet.

Af digterisk stof kan nævnes to plader med utrykte digte fra skoletiden samt en oversigt over Slagelse-produktionen som helhed. Dette materiale er ikke ukendt. En del af det er citeret rundt omkring i Andersen-litteraturen, og taget i sin helhed er materialet kun af interesse for forskningen. Fra en optegnelsesbog fra 1833, Coll. Samling 11 4° er der affotograferet uddrag fra en dagbogskladde, dateret 1841. Selv om nogle af tegningerne i ms. ikke er gengivet i den samlede dagbogsudgave, kan der næppe være nogen rimelig anledning til at udgive netop dette materiale.

Det samme kan med endnu større ret siges om de følgende 10 afsnit fordelt på 18 mikrofiche. De indeholder komplette side-for-side affotograferinger af *Ungdoms-Forsøg*, H.C. Andersens første bog, der nok er en uhyre sjældenhed i original, men som ikke desto mindre blev udsendt i faksimile, 1956, i 300 eksemplarer – en udgave, som interesserede kan skaffe sig adgang til på ethvert større kommunebibliotek. Det samme gælder for en lang række digte, som er blevet udeladt af *Samlede Skrifter* I-XV, 1876-80. Af de 1058 numre, der blev optaget i *Samlede Skrifter*, har H.C. Andersen selv udvalgt de 1040. Disse giver os, siger Skerker, således det bedste – og det meste – af hans produktion. Ikke desto mindre findes der en lang række digte (af i alt ca. 900), som ikke er medtaget. Det samme gælder også for dramatikens vedkommende. Her er udeladt flere vaudeviller og skuespil, hvoraf nogle er rene oversættelser. Jørgen Skjerker har omhyggeligt affotograferet bidrag til diverse nytårsgaver og tidsskrifter, lige fra digtet: Ved tøndeslagningen i Slagelse med førstelingen: Nordens Kraft er ei forsvunden, det har vi beviist i Dag... (1823, Birger Frank Nielsen nr. 7) og førstetrykket af oden *Sjælen* fra *Skandinavisk Nytårsgave* 1828 (BFN nr. 17, den er også trykt i *Samlede Digte*, 1833) og til en komplet gengivelse af *Fodreise* i førstetryk med angivelse af de passager, der blev udeladt i senere udgaver. Hertil kommer bidrag til F.I. Hansens navnkundige *Læsning for den fine Verden*, 1829. Elmquists *Læsefrugter* (Skizze efter Naturen, BFN nr. 82), vaudevillen *Skibet in extenso* (1831, Reitzels Forlag, BFN nr. 166), *Bruden fra Lammermoor* (1832, BFN nr. 183), det første eventyrforsøg *Dødningsen* (trykt både i Anker Jensens og i Erik Dals udgaver af eventyrene), *Drømmingen paa 16 Aar* (BFN nr. 222) *Aarets tolv Maanedere* (BFN nr. 199), 1833, en fortale af H.C. Andersen til Johs. Jacobs fortælling *Konstnerfamilien*, vers fra stambøger, en kantate og skuespillet *En Landsbyhistorie* fra 1855 m.m. (BFN nr. 733).

Der er næppe nogen tvivl om, at Jørgen Skjerker med sit omhyggelige registreringsarbejde af bl.a. H.C. Andersens digte har gjort forskningen visse tjenester; men udgivelsen af ca. 230 arbejder omfattende 850 sider på 18 mikrofiche er næsten en overflødig gestus. Det meste af materialet foreligger i trykte udgaver, og læsningen af disse mikrofiche-plader efterlader et kalejdoskopisk indtryk, ikke mindst fordi udgiveren indimellem bringer en del avisudklip med omtale af hans egen virksomhed. Dette lange kig ind i et hobby-værksted, hvor forskeriver parret med utrættelig PR-aktivitet er den væsentlige drivkraft, efterlader anmelderen i tvivl om, hvad der er ideen bag udgivelserne.

Niels Koføed

John Chr. Jørgensen: Den sande kunst. Studier i dansk 1800-tals realisme. Borgens Forlag 1980.

John Christian Jørgensens samarbejdning af sine realisme-studier er et vældig godt materiale i nyere litteraturforsknings anstrengelser for at opløse det så dominerende

1871-skel i dansk digtnings historie. Overgangen mellem romantik og realisme/naturalisme var langt mere flydende end det i traditionelle litteraturhistorier er blevet fremstillet.

Som anmelder af John Chr. Jørgensens bog er jeg ikke nogen modpol, og mine indvendinger skal ikke skjule, at jeg finder hans hele bestræbelse rigtig (jvf. mit afsnit i Politikens Dansk Litteratur Historie, 2. udg. bd. 3 1976 og i festskriftet til Mogens Brøndsted, Nordisk Litteraturhistorie 1978).

I det følgende skal jeg koncentrere mig om mit særlige interesseområde, Poul Møllers litteraturhistoriske placering.

I den glidende bevægelse fra romantik til realisme spiller Poul Møller absolut en rolle, men at fremhæve den så stærkt som John Chr. Jørgensen gør det i sin bog, er og forbliver i mine øjne en fortegning. Der findes en del mimesis- og realisme-udsagn i Poul Møllers kunstteoretiske strøtanker og anmeldelser, som John Chr. Jørgensen har fundet frem og citeret. Og der er realistiske elementer i novellen En dansk Students Eventyr. Men Poul Møllers hele værdigrundlag, både i og udenfor novellen, har et idealistisk præg. Derfor er denne markerede indrullering af ham i realismen herhjemme i mine øjne skæv.

Men det er et imponerende materiale, John Chr. Jørgensen har samlet, både med hensyn til Poul Møller og de andre forfattere han gennemgår, og det behandles med en ærlighed og grundighed der næsten bedøver. Alt er læst, forfatterens værker og litteraturen om dem, men behøver alle forskningens stadier og sidespring at blive refereret?

John Chr. Jørgensens argumenterer for at En dansk Students Eventyr er en i hovedsagen realistisk skildring. Til dette formål gennemgår han dels udsagn i Poul Møllers andre værker, dels foretager han en gennemgang af selve teksten.

I de mange ellers idealistiske filosofiske og æstetiske udsagn, der foreligger fra Poul Møllers hånd, har John Chr. Jørgensen fundet nogle udtalelser frem der peger hen på en mere realistisk opfattelse. Men det er nok skævt at bygge en argumentation på udtalelser, der modsiges så markant i forfatterens øvrige udsagn. Poul Møller var ikke nogen afklaret filosof, og han var livet igennem i en indre gæring. Det er en af John Chr. Jørgensens fortjenester at påvise forskellen mellem en yngre og en ældre Poul Møller. Men netop med en sådan filosof må man nøje afveje udsagnene mod hinanden.

For Poul Møller er det sådan, at det sociale liv, virkeligheden, bør være udgangspunktet for digtningen. Heri hans form for realisme. Men denne virkelighed skal sandelig ikke gengives direkte, den skal *forædles* i digtekunsten, hvor den får et højere liv. Poul Møller siger dette gang på gang, f.eks. i anmeldelsen af Fru Gyllembourgs Extremene, som John Chr. Jørgensen selv citerer: »Poesien er en Blomst af det selkabelige Liv (dvs. det sociale liv), og hvad et Folk og dets Individder have oplevet, afgiver i en vis Betydning Stoffet for dets højere Liv i Digtekunsten.« Og i det andet hovedsted hvor Poul Møller behandler poesien begreb, udødelighedsafhandlingen, tages der så udtrykkeligt som muligt afstand fra den nye sociale litteratur, specielt Heine og »hans foregivne Henrykkelse over den isolerede Sandseverdens Tilstrækkelighed«. Klarere kan det dog næppe siges at Poul Møller i 1830'erne stiller sig imod den realistiske og politiske litteratur, der var under udvikling både i Tyskland, Frankrig og herhjemme. Hans sidste hovedværk, digtet »Kunstneren mellem Oprørerne« er jo en klar tilslutning til den klassiske kunst overfor de politiske oprørere, der vil at kunstneren skal gå med ind i et socialt engagement i stedet for et ideelt.

Det er disse disproportioner, der foruroliger når man læser John Chr. Jørgensens

ellers klare og tankevækkende ræsonnementer. Det der passer i skemaet bliver draget frem, mens et andet stort materiale skubbes i baggrunden.

Der er bl.a. et værk, der burde være centralt for John Chr. Jørgensens interesse: at påvise realisme i forfatterskabet. Men det nævnes så godt som ikke. Jeg tænker naturligvis på Lægsgaarden i Ølsebymagle. Mere detaljeret har næppe nogen ny-realist skrevet: »Hidtil have vi, som Læseren formodentlig erindrers, mest opholdt os ved Dagligstuen, der tillige er Spisestue og Soveværelse. Jeg begav mig herfra op gennem Storstuen, hvor Brudesengen staar paa Parade, herlig prydet med Kniplings Hovedpude, der laa midt paa den bredstribede, højtsvulmende Overdyne. Herfra førte en grøn Dør mig ud i den Del af Haven, som mere var helliget Skønheden end Nyttens. Pæoner, Valmuer, Riddersporer, Tulipaner...«

»Lægsgaardens« realisme er naturligvis ment som en parodi på 1700-årenes altfor nøgterne topografisk-beskrivende digtning. Det var dog nok værdt at få med i en afhandling om Poul Møllers realisme.

Det i mine øjne vilkårlige i John Chr. Jørgensens udvælgelser i og omkring En dansk Students Eventyr hænger måske sammen med en vis uklarhed hos ham med hensyn til romantikkens begrebsverden. Han skriver flg. på et centralt sted: »Realistisk litteratur er her forstået som principielt virkelighedsefterlignende og sandhedssøgende litteratur. Realistisk er den kunst, som forsøger at være sand (og ikke f.eks. »skøn«, eller »etisk«) (s. 12). I kunstfilosofien i første halvdel af 1800-årene herhjemme er det *etiske* og det *skønne* netop lig det *sande*. Også højromantikken aldeles u-realistiske digtere anså deres kunst for at være sand, ja det er et alment kunstteoretisk kriterium, der har været anvendt overalt, f.eks. hos Boileau, og det er derfor i sig selv ikke nogen rimelig realimedefinition. Er det mere »sant« at beskrive en gadescene end at skildre det guddommelige i naturen, hvis en kunstner mener at netop det sidste er den inderste sandhed i tilværelsen? (Jvf. også John Chr. Jørgensens titel: Den sande Kunst).

I John Chr. Jørgensens interne analyse af En dansk Students Eventyr er der lagt stor vægt på påpegningen af virkeligheds-elementer som den berømte »hos Irgens forfærdigede Spirituslampe«: en konkretisering af noget materielt og nutidigt, som vi ikke finder i den egentlige romantik. Det siger selvfølgelig noget og er grund nok til en indplacering af Poul Møller i en realistisk tradition. Men at gøre ham til realistisk pioner bør hvile på analysen af hele værkets værdiudsagn, struktur etc., og her begynder det efter min opfattelse at knibe. Realisme er nok så meget et spørgsmål om fremstillingen af en realistisk psykologi hos personerne, en determinisme i handlingsgangen osv. Og på disse områder synes det ofte at John Chr. Jørgensen dementerer sig selv: »Bogens ideal er et holdningsideal, og ikke et socialt ideal«, skriver han med kursiv (s. 119). Og: »Der er ikke gjort noget forsøg på at skabe socialt sandsynlighedsgrundlag for tilfældighederne... Bertel kommer *tilfældigvis* og *heldigvis* forbi...« etc. John Chr. Jørgensen har endvidere besværligheder med at vise, at Frits *udvikler sig* undervejs og må tage et af Poul Møllers filosofiske essays til hjælp (s. 106-07), og han indrømmer klart, at »de øvrige studenter i gruppen er langt mindre individualiserede end Frits«, de er typer (s. 109).

Som det fremgår af ovenstående finder jeg at John Chr. Jørgensens gennemgang af Poul Møllers filosofiske og kunstteoretiske forfatterskab er lidt ude af proportioner, og jeg finder at han har store vanskeligheder med at argumentere for en realistisk psykologi og udvikling i novellen. Tilbage står påpegningen af Poul Møllers afstandtagen til den sentimentale romantik og hans benyttelse i novellen af virkeligheds-elementer.

Det er realistiske ansatser. Men er det nok til at give ham en så enestående placering, som John Chr. Jørgensen gør? Det tror jeg ikke. Hvis man skulle tage Poul Møllers egen generation, hvorfor så ikke stille Blicher op i stedet for? Her finder vi dog langt mere realisme, både i psykologien og i de sociale beskrivelser. Og går vi en lille generation længere frem finder vi forfattere som Carl Bagger og Poul Chieviz. Her finder vi realisme- og naturalisme-brokker så det batter. I John Chr. Jørgensens hele fremstilling får forfattere som disse tre ikke den rette placering.

Tilbage står naturligvis, at vi har at gøre med en gedigen afhandling, der udførligt gennemgår nogle forfatterskaber og den tidligere forskning omkring dem. Et stort materiale bliver stillet klart og udførligt op, således at læseren kan forholde sig til det og inspireres. Bogen er i bogstavelig forstand med til at flytte grænsepæle i dansk litteraturhistorie. 1871-forenklingen er på retur.

Uffe Andreassen

Niels Kofoed: Den nostalgiske dimension. En værk gennemgang af Harald Kiddes romn Helten. 142 sider. Akademisk Forlag.

Den nostalgiske dimension er den første værk gennemgang i bogform, der er præsteret af Harald Kiddes roman Helten fra 1912 indenfor dansk litteraturforskning. De væsentligste forarbejder er alle kommenteret i analysen, men perspektivet i Niels Kofoeds bog er større og rækker længere end det kommenterende og også et godt stykke udenfor romanens egne grænser. Herudover defineres i bogens sidste kapitel den nostalgiske dimension uden at begrebet indgår som egentlig integreret del af analysen.

To af de væsentligste tidligere analyser af Helten har i artikelform været publiceret i Danske Studier (1966 og 1976). Det drejer sig om Jørgen Egebaks sammenknytning af romanens motiver omkring fire knudepunkter, der dels samler faserne i helten Clemens Beks liv, dels kompositionelt forholder sig til de fire kategorier eller »riger«, som Clemens opdager igennem sin opvækst og socialisering. Den anden afhandling er skrevet af Christian Koch og diskuterer især ø-skæbnen ud fra det symbolske univers, som netop ø-romanen stiller op i sin modstilling mellem ø og fastland såvel geografisk som psykologisk.

Niels Kofoed ønsker imidlertid i sin værk gennemgang at sprænge grænserne for den snævre nærlæsning, men søger dog samtidig at holde værkets grundtemaer fast. Det kan lade sig gøre ved at forene en psykologisk-biografisk interesse for værkets hovedperson ~ men også for dets forfatter ~ med et strukturalistisk-mytologisk greb om den vidtforgreneede historie og dens persongalleri. Når denne dobbelthed i metoden lader sig praktisere, er det fordi Kofoed her ~ som i sine tidligere arbejder ~ anskuer virkeligheden som en række emner og former, der er til stede i verden nærmest som en arketypisk struktur, og hvoriblandt den enkelte kunstner kan vælge og ud fra sit temperament fortolke virkeligheden. Selv opererer han i sin analysemodel med begrebet en »kollektiv topik« som udtryk for det fællesje, kunstneren disponerer over. En sådan psykologisering af verden skal imidlertid ikke forlede litteraturforskeren til at lægge sig fast på et psykoanalytisk begrebsapparat, men tværtimod lede interessen mod værket selv.

I modsætning til f.eks. Alfons Höger, der i Danske Studier har beskæftiget sig med

modsatningen mellem slutningen og dens forhold til hele kompositionen i Harald Kiddes hovedværk, så anser Niels Kofoed i sin bog modstillingen mellem første del og anden del af romanen også genremæssigt som en fordel og en styrke hos Harald Kidde. Helten brækker ikke over i to genremæssige halvdele, som Alfons Höger påstår, men den lægger sig bevidst fast på to forskellige genrer, nemlig eposet og myten. Således bliver Heltens overvejende episke førstedel forklaret som en nødvendig forløber for andendelen *Øen*, der overvejende benytter sig af et mytologisk stof hinsides almindelig social overenskomst om rum og handling.

Mens Niels Kofoed her må siges at være nået til kernen ikke blot i Clemens Beks ø-skæbne og ø-naturens måske inderste psykologiske struktur, så bremses han i sin videre analytiske fremfærd af de klassiske myter, han anvender i sit fortolkningsarbejde. Og det bliver vanskeligt at gennemskue, hvilke fortrin en sådan mytologisk læsning rummer fremfor en psykoanalytisk læsning. Kofoed fremhæver et spændende alkymisk aspekt i romanen. Men en henvisning til gængs jungiansk individuation udenom et vanskeligt gennemskueligt alkymisk opus er nok nærmere genvej til forståelse af Clemens Beks og Harald Kiddes udviklingsprojekt end de mange henvisninger til fransk fænomenologisk eksistentialisme repræsenteret ved Gaston Bachelard. Analysens begejstring over Kiddes overensstemmelse med græsk mytologi varer kun så længe, analogien er oplagt, og perspektivet i hele romanen forkortes.

En anden indvending mod Niels Kofoeds fortolkning drejer sig om et ofte diskuteret problem i forbindelse med Helten: hvorfor den patetiske og fortælleteknisk tunge rammehandling om lægen, der sammen med sin frodige hustru er søgt til øen og dér overværer Beks livshistorie set fra enelærerens dødsleje? Kofoed arver på dette væsentlige punkt – set fra den individuationstolkning, der også ligger bag Kofoeds alkymiske begreber – sine forgængeres synspunkt. Til disse forgængere kunne også føjes Johannes Møllehave og Villy Sørensen, der mener at Clemens Beks kyske erfaringer ligger til efterlevelse og efterfølgelse af øens nye læge. Denne konklusion kan undre, fordi Kofoed prisværdigt går langt ad den vej, han selv bestemmer som »en uophørlig udveksling mellem fantasiens subjektive former og de tilskyndelser, der ligger i det omgivende kosmiske og sociale miljø.« Man kan netop gennem en undersøgelse af især det kosmiske miljø, der omgiver den gamle lærer og den unge læge, opfatte afgørende forskelle om ikke i personernes egen fortolkning af den kosmiske omverden så dog i denne uendelige naturs eget perspektiv på personerne.

Titlen *Den nostalgiske dimension* bliver først meningsfuld, når man har læst analysens sidste kapitel, der antyder en udviklingslinje fra Helten over Martin A. Hansens Løgneren og frem til Vagn Lundbyes anliggende i romantrilogien, der begynde med *Tilbage til Anholt* og i mellemtiden er fulgt op med *Hvalfisken*. At tale om nostalgi i disse tilfælde er for Kofoed noget positivt, der udtrykker længslen efter det hele menneske. Denne nostalgi viser sig ikke blot som et samfundssymptom, men samtidig litterært i træk, der søger at transcendere sædvanlig virkelighedsopfattelse. Disse tendenser opstår, når skismaet mellem hjemmet, familien, slægten, traditionen, naturen og historien og på den anden side fremskridtstroen, planlægningsfilosofien, teknologiske landvindinger, økonomi og politik ikke længere kan overvindes. Her tages munden sikkert rigelig fuld af en litterat, når han taler om, at de økologiske bevægelser gør fælles sag med Kidde, men samtidig sandsynliggøres det, at der udenfor mennesket findes en naturmoral, der korresponderer med det dybeste i den menneskelige psykologi, og at denne alliance kommer i stand med en litterær handling som formidler. Det

er besnærende at se denne opfattelse så hårdnakket hævdet ved siden af et stædigt forsøg på at forsvare en litterær genrefortolkning, der ellers er trængt grundigt i baggrunden i de seneste år.

Niels Houkjær

Lars Kruse-Blinkenberg: Forsoning og forligelse – en studie i modersmålsteknikografien med særligt henblik på bibelsproget. Skrifter udgivet af Københavns Universitets Institut for Religionshistorie. 5. Reitzel 1979. 158 s.

Forfatteren, der er lic. theol. i semitisk filologi og lektor i kristendomskundskab, er gennem sin undervisning i det Gamle Testamente kommet ind på studiet af danske bibeloversættelser og dansk bibelsprog. Han har behandlet Frederik II's bibel 1589, Christian VI's bibel 1740 og oplysningstidens bibeloversættelser (se p. 9 note 1). Han har også behandlet et bibelsk begreb i »Velsigne og velsignelse – et bidrag til dansk betydningslære« (1977). I nærværende skrift er emnet »de forskellige tiders udtryk for det kristne grundbegreb, der nu almindeligvis kaldes *forsoningen*, hvorved man ifølge Nudansk Ordbog forstår *Kristi offerdød*« (p.9). Forf. citerer kapitlet *Forsoningen* i Arendts Tænkning og Tro (1970), hvor *forsoningen* forklares som *genforeningen* med Gud (p. 16 ff.). Tilsvarende afsnit findes i andre fremstillinger af den systematiske teologi (p. 18 note 27).

Forsoning er et nytestamentligt begreb, men ordet forekommer ikke i den autoriserede oversættelse af det Nye Testamente 1948, som i stedet anvender *forligelforligelse* og *sonel/soning*: »Men alt dette er fra Gud, som *forligte* os med sig selv ved Kristus og gav os *forligelsens* tjeneste« 2. Korr. 5,18; Kristus blev iflg. Hebr. 2,17 menneske »for at han i sin tjeneste for Gud kunne blive en barmhjertig og trofast ypperstepræst til at *son* folkets synder.« De to ord anvendes dog ikke ens, idet *son* efterfølges af synden eller synderne (p. 21); de to ord svarer til to forskellige stammer i den græske grundtekst (p. 65 f.). Om forholdet mellem mennesker hedder substantivet *forlig* (p. 22). I den autoriserede oversættelse af det Gamle Testamente 1931 anvendes *sonel/soning*, også i sammensætninger som *sonedækket*, *sonegave*, *sonepenge*, *soningsyndoffer*, *soningsvædder* (p. 24). Iflg. forf. anvendes *sonel/soning* oftest i forbindelse med omtalen af ydre kultiske handlinger. Ordet *forsoning* træffes kun i to sammensætninger: *forsoningsdagen* og *forsoningsyndoffer* (p. 22). Når det hedder *forsoningsdagen*, kan det bero på, at dette ord er benævnelse på den jødiske festdag i nutiden (jom kippur). ODS anfører kun denne anvendelse med henvisning til Goldschmidt og Brandes, men ordet findes i private bibeloversættelser før 1931 (1847, 1850). I den autoriserede oversættelse af Apokryferne 1953 anvendes dels *forsonel/forsoning*, f.eks. »(Herren) har Magt til at lade sig *forson*e« Sir. 16,11, »den mægtige Herre er blevet *forsonet*« 2. Makk. 5,20, dels *sonel/soning*. Ordet *forlige* bruges kun om forholdet mellem mennesker. Iflg. forf. svarer ordbrugen ikke så konsekvent til den græske tekst som i 1948 (sp. 67); men det kan bero på, at han stiller *forlige* over for (*for*)*son*e i stedet for *forligelforson*e over for *son*e.

Forholdet i det 20. årh.'s oversættelser sammenlignes med det 18. årh.'s bibel, Christian VI's bibel 1740. Den har i det Nye Testamente kun *forligelforligelse*; betydningen af disse ord er således blevet indskrænket fra 1740 til 1948 (p. 33f.). I det Gamle Testamente og Apokryferne anvendes tillige *forsonel/forsoning*. Det synes i det Gamle

Testamente at være hyppigere anvendt end *forligelforligelse* i tilfælde, hvor der ikke er tale om ydre kult (p. 38 f.), det modsatte forhold findes i Apokryferne (p. 42). Bibelen 1740 går tilbage til Resens oversættelse 1607, revideret af Svane 1647. Den har *forsonelforsoning* sjældnere end 1740 i teksten (p. 48), men de forekommer i en del marginalnoter (p. 50 f.). I bibelen 1632, som er en revideret udgave af Frederik II's bibel 1589, der igen er revideret i forhold til Christian III's bibel 1550, anvendes af de primært undersøgte ord kun *forligelforligelse*. Men i det Gamle Testamente og Apokryferne anvendes i flere tilfælde helt andre ord (p. 54, 55). I reformationstidens bibeloversættelser forekommer *forsoner* kun i Tidemands oversættelser, til dels med højtysk form *forsøner* (p. 58). I den gammeldanske oversættelse af det Gamle Testaments første bøger, der som grundtekst har Vulgata, forekommer ingen af de primært undersøgte ord (p. 61 f.).

I de private bibeloversættelser er *forsoner* hyppigere anvendt allerede i de ældste inddragne kilder, *soner* optræder først senere. Efter 1900 er der en klar tendens til at anvende *soner* i det Gamle Testamente, *forsoner* i det Nye Testamente (p. 105).

I salmebogen 1953 træffes *forlige* kun tre gange om menneskets genforening med Gud, udelukkende i ældre salmer i rimstilling; ellers bruges *forsoner* (p. 108). I det 16. årh.'s salmebøger anvendes *forligelforligelse* (p. 110 f.). Hos Kingo er *forsoner* hyppigere end *forlige* (p. 111). Fra Brorson anføres kun et eksempel på *forlige*, i øvrigt bruges *forsonelforsoning* (p. 111). Hos Grundtvig træffes *forligelforlig (1 gang) forsoner* er ret sjældent (p. 112). Aastrup har *forlige* i en epistelsalme, i øvrigt *forsoner* og *soner* (p. 113).

I kap. 11 behandles kortfattet de svenske, islandske, norske og færøske bibeloversættelser. Det er bemærkelsesværdigt, at de svenske bibeloversættelser fra 1526 til nutiden aldeles overvejende har *försonalförsoning*, medens *förlikalförlikning* er sjældent. Fornsvensk har *forlika* og *forsona*.

I kapitlet »Konklusion« (p. 130 ff.) giver forf. en udførlig behandling af de primært undersøgte ord. Et særligt problem frembyder forholdet mellem *forsoner* og *soner*. Forf. har fremhævet fordelene ved at tage sit udgangspunkt i nutidens sprogbrug, hvor der er langt større mulighed for at vurdere betydningsnuancer (p. 11 note 11), og han har konstateret, at *forsoner* og *soner* ikke er synonyme i Apokryferne 1953 (p. 28, 30). Men i behandlingen af *soner* går han ud fra brugen i Kalkars og Lindbergs oversættelser (af det Gamle Testamente (1847, 1850)), hvor ordet først optræder, og her kan det ikke påvises, at *soner* betyder noget forskelligt fra *forsoner* og *forlige*; men der er en forskel i brugen: *soner* hører hjemme i gammeltestamentlig sprogbrug og ikke i nytestamentlig sprogbrug (p. 145). Der er imidlertid i nutidens sprogbrug en betydningsforskel, *soner* er ikke blot et gammeltestamentligt ord, det er udtryk for et gammeltestamentligt begreb: det betegner menneskets handling for at opnå forsoning, det hyppigt anvendte subst. *soning* anvendes om ypperstepræstens offerhandling, og når ordet i det Nye Testamente bruges om Kristi offerdød, sammenlignes denne med ypperstepræstens offer. *Forsoning* er betegnelse for menneskets genforening med Gud. Det vil være hensigtsmæssigt at undersøge, hvorledes de to begreber, der i nutiden betegnes ved *forsonelforlige* og *soner*, udtrykkes i de ældre tekster. Det kan ligeledes være rimeligt at undersøge, om visse ændringer i ordbrugen kan have deres baggrund i den almindelige sprogbrug.

I bibelen 1550 anvendes kun *forligelforligelse*. Dette ord er overtaget fra middelalderens religiøse sprog (se p. 116-18). Det gengiver i bibelen Luthers *sünnen, versü-*

nen/versönen, Versünnung/Versöhnung og zuersünen (p. 65). Dets betydningsomfang svarer til nutidens *forsonelforlige* og *sone*. I det Nye Testamente i bibelen 1740 er forholdet det samme; men i det Gamle Testamente anvendes *forstone*, der i reformationstiden kun findes hos Tidemand, ved siden af *forlige*. Ordet er i dansk et sent lån fra nedertysk; i gammeldansk forekommer det kun en enkelt gang i en passionstraktat, der antages at gå tilbage til en tabt svensk oversættelse fra nedertysk (KLNLM IX sp. 372). I bibelen 1740, hvor ordet til dels er overtaget fra Resen, bruges det hovedsagelig i betydningen 'sone', f.eks. »Eli huses misgierning skal ikke blive *forsonet* med slagtoffer eller mad-offer« 1. Sam. 3,14. Ordet *forstone* med objekt, der betegner brøde, synd, er iflg. ODS bet. 1 nu forældet (der anføres citater fra Danske Lov til Hauch og Molbechs ordbog). Blandt de private oversættelser indtager det Nye Testamente 1793 og det Gamle Testamente 1785-90 en særstilling, idet de udelukkende anvender *forsonelforsoning* (p. 83 f., 91 f.). De er begge oversat efter Michaelis' tyske oversættelser ved Jens Bech. I øvrigt er forholdet det, at de private oversættelser af det Nye Testamente i det 19. århundrede kun anvender *forsonelforsoning*, hvor 1948 har *sonelseoning* (Hebr. 2,17, 1. Johs. 2,2, 4,10; p. 83 f.), d.v.s. i samme forældede betydning som bibelen 1740.

Denne betydning er overtaget af verbet *sone*. Subst. *sone* forekommer i gammeldansk én gang i betydningen 'forlig' (p. 118 f.), verbet anvendes i Wormordsens oversættelse af Davids salmer i betydningen 'forstone' (p. 60, 142). Jf. også Kalkar IV 41 f. I bibelsproget træffes det først i det 19. århundrede, men ikke i den fra ældre nydansk kendte betydning. Det ældste eksempel på den nuværende betydning er i ODS (bet. 1) fra Baggesen, i religiøst sprog fra Hauch. I det private bibelsprog træffes det i 1847 og 1850 (f. 143 f.), i det officielle bibelsprog i det Gamle Testamente 1871 og det Nye Testamente 1907. Først i oversættelsen af det Gamle Testamente 1910, der har været udgangspunkt for den autoriserede oversættelse 1931, forekommer det i samme udstrækning som i denne, hvor det helt erstatter *forlige* og *forstone* (p. 146). Kingo har *forlige* i den betydning, der er bevaret i det Nye Testamente 1948, medens *forstone* svarer til *sone* i dette, f.eks. »Du (Kristus) som Verdens Synd *forsoner*« (IV 278), »Synden ... / *Forsonet* er« (III 48). Verbet *sone* forekommer én gang i samme anvendelse: »Din Synd er *soned*« (III 170). Brorson har en enkelt gang »synden at *forstone*« (I 112), men anvender i øvrigt ordet som i nutiden: »beed, at Gud for Jesu blod/ Vil lade sig *forstone*« (I 64), »Nu er vor Gud *forsonet*« (II 18). Grundtvig har en enkelt gang den ældre betydning: »Jesus ..som *forsoned* al vor Brøde« (Sang-Værk I 440), men i øvrigt som i nutidens sprogbrug.

Materialet viser, at *forstone* i ældre tid har haft samme betydningsomfang som *forlige*. Men det er kun i den nu forældede betydning, 'sone', det kommer ind i bibelsproget; *forlige* bevares stadig i den snævrere betydning. Det er forklaringen på, at *forstone* før 1900 næsten udelukkende anvendes i det Gamle Testamente (jf. p. 148), og at det i det 20. årh. er sjældnere end i de forrige århundreder (jf. p. 147). I salmesproget forekommer derimod, tidligst hos Brorson, den betydning, der svarer til *forlige* i det Nye Testamente 1948, og det er den, der bevares i nutidens sprogbrug i den systematiske teologi og i det almindelige religiøse sprog.

Foruden de almindeligt forekommende ord *forlige*, *forstone*, *sone* behandles også de sjældnere *afsone*, *udsone* samt *ransone* og subst. *ranson*, der i ordbøgerne defineres som 'løskøbe' og 'løsepenge'. Forf. finder denne definition for snæver og foretrækker at tillægge ordene betydningen 'forstone' og 'forsoning' (p. 131 ff.). Det er dog tvivl-

somt, om de hører hjemme blandt de primært undersøgte ord.

Det fremgår af forf.'s undersøgelse, at bibelens sprogbrug ikke har været bestemmende for det religiøse sprog, og at bibelsproget har fastholdt *forligelforligelse* over for dettes *forsonelforsoning*. Herom skriver forf.: »Om man ligefrem kan kalde brugen af *forlige* i 1948 for arkaiserende, er vel tvivlsomt, men når 1948 som det til verbet svarende substantiv har *forligelse* og ikke *forlig*, må der klart være tale om en arkaisme. Når man kommer fra Arendts grundbog, salmesproget og de private oversættelser af Det nye Testamente til 1948, undrer man sig over ikke at finde *for-sonne* i sidstnævnte« (p. 152 f.).

Forf. har betonet, at »undersøgelsens anliggende er *sproghistorisk*: at redegøre for de forskellige tiders *udtryk* for det kristne grundbegreb, der nu almindeligvis kaldes *forsoningen*« (p. 12), og hans bog er et interessant bidrag til dansk ordhistorie. Af ovenstående fremgår, at den historiske udvikling kan belyses yderligere gennem en analyse af ordenes betydninger og ved deres anvendelse udenfor det religiøse sprog.

Karl Martin Nielsen

Sprachkultur – warum, wozu? Aufgaben der Sprachkultur in der DDR. Im Auftrag des Zentralinstituts für Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften der DDR herausgegeben von Erika Ising. VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1977.

Ordet *Sprachkultur* er kun en snes år gammelt. Det er dannet efter mønster af det russiske udtryk *kultura jazyka*, som G.O. Vinokur skabte i 1924 til at betegne den på én gang korrekte og kreative sprogbrug, og er blevet en fast sprogvidenskabelig term i DDR. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache definerer *Sprachkultur* som »Niveau des normgerechten, schöpferischen Sprachgebrauchs«.

Denne bestemmelse uddybes over henvend 200 sider i bogen *Sprachkultur – warum, wozu?*, en billigbog (DDR 4,50 M) på ret tarveligt papir, men med en behagelig typografi og meget få trykfejl (fx s. 74 *angemessen* for komparativ *angemessener*, s. 150 forbytning af de to øverste linjer). Bogen består af fem større artikler, hvoraf den første drøfter og afgrænser begrebet *Sprachkultur*, mens de øvrige belyser emnet fra hver sin særlige synsvinkel.

I sin indledende artikel om »Aufgaben, Wege und Ziele der Sprachkultur« udvider Erika Ising begrebet til at indbefatte evnen til at afpasse sprogbrugen efter situation, partner og emne. Man kan herefter tale om en persons eller en persongruppes (fx journalisters, politikeres) *Sprachkultur*. Begrebet kan imidlertid også anvendes på et helt samfund, man kan fx sige at det franske folk udmærker sig ved sin *Sprachkultur*. Og man kan yderligere med *Sprachkultur* sigte til videnskabelig og pædagogisk omsorg for sprogsystemet og sprogbrugen, altså hvad der hidtil har været betegnet med ordet *Sprachpflege* 'sprogrogr' (svarende til svensk *språkvård*). Af de to termer er den mest omfattende da *Sprachkultur*, der på dansk naturligt kan gengives med *sprogkultur*, et ord der i Ordbog over det danske Sprog kun er registreret blandt en række selvforklarende sammensætninger (XXI, sp. 535³). Anvendelsen på dansk oplyses uden tvivl indirekte ved bestemmelsen af samme ord i Norsk Riksmålsordbok: »1) kultur, dyrkning av sproget. 2) kultur som en viser i korrekt sprogbruk« (II, sp. 2062). Et dansk

eksempel har Sprognævnet noteret fra en leder i Frederiksborg Amts Avis 1975 (»den tids sprogkultur«).

Hvorfor giver man sig af med sprogkultur i DDR? Fordi sprogkultur er samfundsrelateret, siger Erika Ising. Udgangspunktet er at det socialistiske samfund er det første i historien der opbygges og ledes efter en plan. Dets udvikling medfører at flere og flere mennesker inddrages i samfundsopgaver der forudsætter en udvidet kommunikation og en ny kvalitet i omgangen med sproget. DDRs borgere skal kunne forstå og på sprogligt og sagligt korrekt måde kunne gengive arbejderpartiets og regeringens dokumenter; de må derfor ikke blot beherske grundbegreberne i den marxistisk-leninistiske samfundsteori, men må også med sikkerhed kunne udføre sprog handlinger som at meddele, argumentere, generalisere osv. Erfaringen viser at der er brug for fortsat modersmålsoplæring ud over den tiårige skole: under voksenlivets ændrede kommunikationsforhold røber mange sprogbrugere usikkerhed med hensyn til norm, varianter og afvigelser eller fejl, en usikkerhed der næppe alene er subjektivt betinget, men den objektive følge af en utilstrækkelig modersmålsundervisning, der atter er en eftervirkning af tidligere klasse modsætninger.

Hvad det gælder om er da at befolkningen i DDR i så høj grad som muligt lærer at beherske det tyske sprog i tale og skrift, navnlig retskrivning, udtale og stilistiske (æstetiske) virkemidler. Men hvilken art af tysk? Ikke dialekterne, der mere og mere viger for regionalsprog (*Umgangssprachen*), og heller ikke regionalsprogene. Sprogkulturens genstand er alene den fælles sprogform der i skrift og tale bærer og formidler kultur og civilisation og fungerer på alle væsentlige områder af det offentlige liv, det sprog som i en rig stilistisk variation er »geformt und genormt«, altså hvad vi på dansk ville kalde rigssproget; hos Erika Ising hedder det med en knap så gennemskuelig term *die Literatursprache*. I det socialistiske DDR eksisterer der hverken sociale eller uddannelsesmæssige begrænsninger i adgangen til passiv og aktiv brug af dette sprog, om end det erkendes at ikke alle befolkningslag (sic) behersker det lige godt.

Erika Isings artikel er den principielt vigtigste. Men det er ikke uinteressant at se hvordan sprogkultur begrebet appliceres på en enkelt sproglig genre. Under titlen »Sportsprache und Sprachkultur« skriver Klaus-Dieter Ludwig om fremmedord og metaforer i sportsreportagen. Han afviser purisme, men forfægter som almen grund sætning at fremmedord kun bør bruges når de har en ægte funktion i meddelelsen, og opstiller et antal positive og negative kriterier. Blandt de positive er at fremmedordet er fuldt optaget (»eingebürgert«) i modersmålet og altså almenkendt (fx *Technik*, *Friseur*), at det er et internationalt fagudtryk (som *Appendizitis*, *Computer*), eller at det kan fungere som synonymvariant (*es existiert: es gibt*); til de negative hører at fremmedordet ikke har opnået borgerret (*Intention: 'Absicht'*), at det er et modeord (*attraktiv, relevant*) eller et tilslørende borgerligt udtryk (som *konjunkturelle Rezession* 'Wirtschaftskrise'). Anvendt på sportsreportagen betyder det fx at ord som *dribbeln* og *Volleyschuss* 'helflugter' godtages som »eingebürgert«, hvorimod *Coach* og *Referee* afvises til fordel for de normale ord *Trainer* og *Schiedsrichter*. Et af Ludwigs ærinder med artiklen er at forklare læseren betydningen af visse mestendels ubekendte, men i sportsreportager ofte forekommende fremmedord, der ikke engang kan findes i ordbøgerne (men som dog nok er annammet af alle sportsfans i DDR), og han minder sportsjournalisterne om deres pædagogiske ansvar for sprogkulturen i massemedierne. Om effekten heraf kan man have sine tvivl. Også når det gælder metaforikken, ser det ud til at sportsjournalisterne i DDR meget ligner de danske, idet de, med

Storm P.'s udtryk, lider af sammenlignende billeddannelser i ubevogtede øjeblikke; et artigt eksempel er Berliner Zeitungs annoncering af Rostock-klubben FC Hansas fodboldnederlag: »Die Hansa-Kogge, die in Stralsund ihr Waterloo fand, ging mit fliegenden Fahnen unter«. Men er Ludwig ikke puristisk, så forekommer han dog ganske puritansk når han eksempelvis finder at »der Ball küsst praktisch noch den Pfosten« – en metafor man også har mødt på dansk – er »ein gewagtes Bild, das wohl im Grenzbereich des Möglichen liegt«.

Metaforikken spiller også en rolle i Johannes Kraus' artikel »Ästhetische Wirkungen und Wirkungsmittel der Sprache«. Som mønsterværdige fremhæves de anskuelige metaforer hos de marxistisk-leninistiske klassikere, først og fremmest Karl Marx (»Gespenst des Kommunismus«, »Rad der Geschichte« etc.). Af sprog- og stiltræk med æstetisk funktion omtaler Kraus bl.a. variation, vellyd (der kan have en særlig positiv betydning for kosmetik-industriens varemærker!), løftelse (med citater af J.R. Bechers digt »Planetarisches Manifest«), komik (et afsnit der endnu en gang demonstrerer at bogstaven ihjelslår), ironi og eufemisme, alt med gentagne henvisninger til mere indgående behandlinger i Kulturpolitisches Wörterbuch.

»Der Beitrag der Zeitschrift »Sprachflege« zu den Bemühungen um Sprachkultur« er titlen på Annemarie Kleinfelds artikel. Månedsskriftet Sprachpflege har siden 1952 »ohne direkte Belehrung« og uden puristisk tendens bekæmpet sproglig tankeløshed og ligegyldighed. Her offentliggøres også iagttagelser vedrørende den almindelige sprog- og stiludvikling, der tenderer mod en enklere periodebygning, med stærk påvirkning fra talesproget på skriftsproget, et gennemsnitsprog hvis forudsætning er den udvidede almindelse i det socialistiske samfund. For modersmålsundervisningen har rådgivningen i Sprachpflege naturligvis stor betydning.

I bogens sidste bidrag skriver Dieter Nerius og Jürgen Scharnhorst om »Sprachwissenschaftliche Grundlagen einer Reform der deutschen Rechtschreibung«. Her behandles skriftsprogets stigende betydning, navnlig i de socialistiske lande hvor social diskrimination er ophørt og hvor stadig flere tager aktiv del i den skriftlige kommunikation. Spørgsmålet om i hvilken grad en retskrivningsreform kan bidrage til at lette beherskelsen af det skrevne sprog belyses med en drøftelse af det velkendte dilemma: hensynet til den skrivende kontra hensynet til læseren, efterfulgt af en oversigt over de vigtigste konsekvenser for samfundet. Endelig skildres reformtankernes vanskeligheder i det virkelige liv. Den klippe som alle reformforslag er strandet på hedder »die gemätsigte Kleinschreibung«, dvs. overgang til små begyndelsesbogstaver i appellativer (som i Danmark 1948). Bag modstanden i Vesttyskland, Østrig og Schweiz – i Schweiz en næsten total afvisning – øjner forfatterne økonomiske interesser forbundet med frygt for at miste et borgerligt dannelsesprivilegium. Alligevel vil DDR ikke ved en separat reform sætte det nuværende retskrivningsfællesskab over styr.

Sprogkultur er naturligvis et alment begreb, skriver Erik Ising, men sprogkultur realiseres i det enkelte sprogsamfund for sig. Det vil derfor ikke være rimeligt at besvære sig over at bogen om *Sprachkultur* i DDR er præget af en vis vidtløftighed som nok gør sig bedst på hjemmemarkedet, eller at litteraturhenvisningerne til de enkelte artikler er ensidigt østvendte. Hele bogen vidner dog om utilbøjelighed til at kaste blikket ud over Berlinmuren: de problemstillinger og de udviklinger der fremhæves som særegne for socialistiske lande har, som det fremgår, ganske klare paralleller i samfund som de nordiske.

Bemærkelsesværdig er imidlertid for en dansk betragtning den selvfølgelighed

hvormed *die Literatursprache* er overtaget fra det førrevolutionære borgerlige samfund og fastholdt som den norm enhver borger i arbejder- og bondestaten skal uddannes til at beherske. Den historiske forklaring kan være den som Erika Ining meddeler nærmest en passant: at allerede marxismens klassikere havde benyttet rigssproget til at udtrykke proletariatets fremskridtsideer. Hvorom alting er, synes man ikke i DDR (lige så lidt som i Sovjetunionen 1917 eller i Frankrig 1789) at have opfattet den overleverede rigssprogsnorm som et undertrykkelsesinstrument i klassekampen.

Allan Karker

Klaus Kjøller, Mod en argumentationsteori. Kbh: Akademisk Forlag 1978. 153 s.

Argumentation är en språklig samhandling mellan minst två personer. Sekvensen av inlägg i argumentationen kunde man kalla *argumentationens förlopp* eller text. Under argumentationsförloppet försöker en eller flera deltagare i samarbete eller konflikt med resten visa, att något som från början inte accepteras av alla i gruppen, det intersubjektivt ifrågasatta, i själva verket bör räknas till det intersubjektivt giltiga. Detta sker framför allt under åberopande av mer eller mindre relevanta »övergångar«, dvs. fakta hämtade ur förrådet av det intersubjektivt giltiga. I ett visst samhälle eller i en viss grupp gäller specifika regler för hur övergångar kan användas från det intersubjektivt ifrågasatta till det intersubjektivt giltiga. Vi kan se den faktiska argumentationstexten som ett uttryck för bl.a. ett underliggande *argumentationsschema*, en icke-lineär struktur där övergångarna är förbundna med det intersubjektivt ifrågasatta, med varandra och med det intersubjektivt giltiga via sådana regler för argumentation, vardagens logik. Som jag ser det har därför argumentationsteoretikerna tre huvudfrågor att besvara: Vilka regelbundenheter gäller för uppbyggnad av argumentationsscheman («logik») i ett bestämt samhälle? Vilka regelbundenheter gäller för strukturen i argumentationsförloppet, sett som en sekvens av yttranden eller satser? Vilka regelbundenheter gäller för relationen mellan ett argumentationsförlopp och dess underliggande schema?

Klaus Kjølbers bok »Mod en argumentationsteori« (dubbeltydigheten i »mod« är väl inte avsedd) tar upp de här frågorna, ibland mera utförligt, ibland bara fragmentariskt. Att döma av förordet vill författaren också ha boken uppfattad som ett vetenskapsteoretiskt inlägg »om generelle teoribyggningsproblemer inden for samfundsvidenskaberne«. Härav blir det emellertid inte så mycket; det stannar vid en fæno-behavioristisk programförklaring, införandet av en adapterad version av Pikes handlingsteori samt en karakteristisk av det handlande subjektet. Jag ska här framför allt fästa mig vid det Kjøller har att säga om argumentationens teori.

I bokens centrala och mera omfångsrika kapitel IV och V ges en modell för beskrivning av argumentationsförloppet »Argumentet som sproghandling« och av argumentationsschemat »Argument som information«. Kjøller förstår språkhandlingar som element i språkspel, och dessa indelar han i atomara och molekylära. De atomara språkspelen kan inte delas upp i element som också är språkspel. De molekylära språkspelen är däremot komplex av hierarkiskt ordnade eller sidoordnade enklare språkspel. Därmed är boken framme vid argumentation, som enligt författaren är ett molekylärt språkspel med följande ungefärliga byggnad: Först formuleras thesis, dvs. det intersubjektivt ifrågasatta, i ett av de atomara språkspelen (order, bön, löfte, råd, påståen-

de), adressaten avvisar thesis, sändaren avvisar avvísningen och gör ett nytt utspel för att styrka thesis. Om också detta avvisas, kan han göra ett nytt utspel osv. till dess att adressaten ger sig eller framstår som omöjlig att rubba. När adressaten har accepterat ett argument för thesis, upprepar sändaren thesis, och argumentationen avslutas i lyckliga fall med adressatens accept därav. Accept av thesis eller av ett argument innebär att godta såväl det eventuella påståendets innehåll som det presupponerade innehållet (bl.a. de presuppositioner som gäller för språkhandlingen som språkhandling av ett bestämt slag).

Lite mindre genomarbetat är kapitlet om argumentationens logik. Under namn av »argumentationsnetværk« framläggs här ett system för beskrivning av argumentationens tankemässiga struktur. Författaren understryker att strukturen i argumentationen som förlopp bara indirekt speglar argumentationsnätverkets struktur. I argumentationsnätverket förbinds propositioner med varandra via ett litet antal »logiska« relationer. Kjølner använder de välbekanta implikation och konjunktion/disjunktion. Därutöver – och det är väl det mest intressanta – anser han sig behöva anta endast relationen generalisering/exemplificering. Schemat används också vid karakteristik av argumentationens klassiska (av-)arter: expertargument, prognosargument, argumentum ad baculum etc. Detta blir möjligt genom att i schemat införa personer som garanterar eller på annat sätt är förbundna med de aktuella propositionernas innehåll. I ett följande kapitel framlägger författaren tre mallar för argumentationsscheman: argumentation för värdet av person, av en handling, av ett tillstånd.

Boken avslutas med två kortare avsnitt om metaargumentation och om val och ordnande av argument samt ett par sidor där ett förslag till projekt om offentlig argumentation presenteras.

Det framgår av förordet att författaren inte avsett att skriva en lärobok utan en primärvetenskaplig teoretisk text. Likväl tycks mig de minst teoretiska delarna av boken inte bara mest läsbara utan också mest läsvärda. Intressant nog är det också dessa avsnitt som författaren råder sina mindre ambitiösa läsare att ta till sig. Han rekommenderar läsarna att hoppa över de tunga kapitlen, de som väl annars motiverade honom att ge ut boken. Påfallande är också, att det sista kapitlet »Videre frem mod en argumentationsteori« inte visar, var teoretiskt vidaregående arbete kunde vara fruktbar utan bara skisserar val av ett undersökningsmaterial.

Argumentationsteori är ett stort fält och mängder av relevant litteratur har skrivits i ämnet. Det man då först väntar sig av en bok om argumentationens teori är ett försök till helhetsbild. Men en sådan har Kjølner inte lyckats ge. Läsaren måste själv efter fattig förmåga pussla ihop fragment för att om möjligt få ihop en samlad helhet. Hur hänger egentligen definitionen av argument(ation) på s. 15 samman med den strukturella analysen av argument på s. 51ff och med argumenten i nätverken på s. 84ff? Hur ska den implicita argumentationen s. 123ff infogas i beskrivningen av den explicita? Författaren hade verkat mera förtroendeingivande, om han kunnat demonstrera hur skenbart disparata fenomen fallit på plats i hans system.

Eftersom teorin inte övertygar genom sitt inre sammanhang, så får nästa invändning desto större tyngd. Kjølners framställning är i huvudsak postulerande. Vi får veta hur olika förteelser definieras, vad som består av vad, vilka processer som reglerar vad etc. Men vi får ingen diskussion av varför just dessa definitioner eller just dessa kategorier postuleras. Ironiskt nog saknas alltså vetenskaplig argumentation i boken. Också en taxonomi måste emellertid motiveras. Den är bra bara om den på något vis

ger en med verkligheten mera isomorf, en mera användbar, en mera överblicksskapande beskrivning än alternativa taxonomier.

Författaren brukar ofta ett kvasiformalistiskt skrivsätt. Han betygar sin skuld till den språkvetenskapliga strukturalismen. Han har tagit uppenbara intryck av den generativa grammatikens teknik och metaforer. Men det är ett halvhjärtat bruk han gör av dessa impulser i sina teoretiska ansatser. Formalismerna blir aldrig tillräckligt exakta för att kunna utnyttjas systematiskt till att ge nya frågeställningar. Varför inte precisera diskussionen om nätverk ytterligare och ange precis vilka villkor de måste uppfylla för att vara teoretiskt välformade! Först därefter kan man gå ut i empirin och se efter om ens teori är bra eller riktig. Ett sådant arbete hade exempelvis tvingat fram en nödvändig precisering av generaliserings/exemplificerings-relationen. Samma sak med de argumenterande molekylära språkspelen. Hur får de se ut? Hur får de inte se ut? Också här har framställningen inte nått längre än halvvägs. (Så vitt jag kan se har författaren inte ens öppnat möjlighet för en hierarkiskt strukturerad argumentationsmolekyl, där ett argument kan förses med egna argument som kan förses med egna argument etc.) Definitionerna är ofta slarvigt gjorda. Läsaren studsar nog redan vid definitionen av argument s. 15: »Et argument er en handling som udføres med den hensigt at få adressaten til (at tendere) at udføre en bestemt handling, (at tendere) at deltage i et bestemt sprogspil.« Om Kjøller möter en person och säger »davs« så har han gjort det bl.a. för att få en vänlig hälsning tillbaka. Men han har inte argumenterat. Definitionen på språkspel stämmer i varje fall inte med min uppfattning av fenomenet: »et hyperbaviorem (ung. = system av handlingar, rec. anm.), hvor mindst ét (muligvis alle) indgående bavioremer er verbale, kaldes et sprogspil«. Det som måste till här är att minst ett av de *omedelbart* ingående bavioremerna skall vara verbala. Annars blir ju en hel tyst arbetsdag på en bullrande fabrik ett språkspel, bara det sägs godda på morgonen och godkväll på eftermiddagen.

Bristen på sammanhang och helhet, bristen på argumentation för taxonomierna samt bristen på kreativ precision och disciplin i teoriarbetet är således mina viktigaste invändningar mot boken. Låt mig tillfoga några mera specifika reaktioner på samma tema.

Som »fænobehaviorist« vänder sig författaren mot att Searle och hans anhängare tillåter sig använda själstillstånd i sin karakteristik av handlingar. I stället bör bara iakttagbara handlingar (sådana de är typologiserade i språket) eller tendenser till sådana godtagas som element i beskrivningen av språkhandlingar, hävdar författaren. Tillägget »eller tendenser till sådana« gör baviorismen helt tom. Det visar sig också att författaren själv generöst brukar Searles mentalistiska begrepp i definitioner och beskrivningar: vetande, syfte, vilja, intresse etc. Att dessa uttryck sägs vara förkortningar för fænobehavioristiska realiteter, övertygar knappast många.

Det strukturella synsättet anges vara en kärnpunkt för författaren: argumentet beskrivs som element i större språkhandlingsstrukturer och får sin identitet genom sina syntagmatiska och paradigmatiske relationer. Det låter mycket bra, men jag kan inte följa med när han som kontrast utpekar Searle vilken menar sig behöva positivt ange vilka villkor som ska till för att en viss handling ska vara en språkhandling av ett bestämt slag. Även om varken Searle eller Kjøller är klara över det, så är en sådan faktorbeskrivning ett sätt att ange de paradigmatiske (och syntagmatiska) relationerna mellan den aktuella handlingen och andra besläktade. Man förvänar sig därför heller inte när Searles villkor eller något som liknar dem dyker upp som språkhandlingens

presuppositioner »qua handlemtype« på s. 58ff.

Om författaren vill bli bedömd som strukturalist, så är det också ett problem att han tar så lätt på distinktionen djup- och ytstruktur. Det är ju faktiskt argumentationsförloppens djupstrukturer han skisserar i boken. Den strukturellt viktiga handlingen avvisning/accept behöver t.ex. sällan realiseras. Thesis kanske aldrig formuleras – de argumenterande kan ibland inte göra detta förrän vid diskussionens slut! Ofta sammansmålt i den konkreta argumentationen flera argument i en handling eller omvänt delas ett argument upp på flera språkhandlingar. Osv. Men hos Kjølner får vi inte veta hur djup- och ytstruktur är kopplade till varandra, varken i ord eller i regler. För den språkvetenskaplige strukturalisten har det varit en hederssak att de abstraktare kategorierna ska ha samband med de konkretare och omvänt. Den strukturella relationen mellan de olika planen visar kategoriernas rimlighet. Att bara postulera ordklasser hade varit poänglöst: ordklasskategoriernas värde visar sig, när vi skal skriva regler för syntaktiska strukturer och för flermorfemiga ords strukturer. Men den motsvarande uppgiften låter Kjølner ligga: för honom är en avvisning en avvisning, ett löfte ett löfte.

Argumentationsteori är ett fält som plöjts under lång tid i många riktningar. Det är synd att Kjølner så lite förhåller sig explicit till det myckna som redan skrivits, från antiken och fram till det sista decenniet, då intresset på andra håll varit starkt för detta ämnesområde. Perelman & Olbrechts-Tyteca finns med i litteraturlistan men inte Toulmin. Quintilianus letar man förgäves efter men i gengäld hittar man referens till fjorton artiklar (åtskilliga otryckta) av författaren själv. Av de författare som finns upptagna är det ingen utom Searle som diskuteras. Jag vill därför gärna hänvisa till ett nyutkommet häfte av den västyska Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik (häfte 38/39, årg. 10, 1980), som helt ägnas åt argumentation. I en av artiklarna resumeras de sista tio årens forskning på området. Wolfgang Klein inleder med en uppsats Argumentation und Argument, som tidigare cirkulerat otryckt och som innehåller många väsentligheter om argumentation på ett femtiotal sidor.

Till slut några tekniska kommentarer. Kjølner skriver en lättläst prosa men förfaller då och då till en viss pratsamhet. Helt onödig – tycker jag – är den lätt koketterande pseudo-politiska exkursen om bokens ideologi. Hade teoriarbetet varit grundligare i bokens huvuddel, skulle ihålligheten i detta appendix ha avslöjat sig direkt: teoretiskt arbete behöver inte försvaras med att det är en tillåten akademisk genre, det är samhälleligt nödvändigt.

Författaren är inte alltid så lycklig med sina tablåer och diagram. Som missvisande och meningslös uppfattar jag översikten på s. 104. I varje fall borde den redundanta nedre högra halvan ha skurits bort. Grafen på s. 123 är också olämplig. Dels är de tre streckade linjerna en oförklarad symbol, dels är överordningen av objekt-meta över explicit-implicit arbiträr. (I verkligheten föreligger korsklassifikation.)

Texten innehåller vidare en del nybildade termer som inte alltid känns övertygande. Hit hör hybridavledningarna på »-em« (ytrem, handlem etc.) Svårast att smälta är kanske »themaren« för thesis' upphovsman (dvs. dess moder eller fader).

Läst som en avhandling om argumentationsteori är Kjølners bok inte riktigt bra. Men argumentation är en central språklig verksamhet och det är viktigt att språkvetare och andra visar på behovet av teori om argumentation. Därför är det bra att boken är skriven. Kjølner har inte tvekat om att sätta målen lite högre än vanligt. Man hoppas att arbetet på det här området och med de ambitionerna fortsätter.

Ulf Teleman

Erik Hansen og Ole Togeby: Sprogvidenskabens discipliner. Berlingske Forlag, Kbh. 1980. 175 sider.

I »Berlingske studier« har Erik Hansen og Ole Togeby udgivet »Sprogvidenskabens discipliner« for »den ikke-professionelle læser«. I bogen søger en række sprogforskere ud til en bred offentlighed med resultaterne af deres arbejde.

Initiativet er prisværdigt, og det umiddelbare indtryk er, at her får folk noget for pengene. Bogen er umiddelbar nem at læse og forstå. Men en læseværdig bog kræver, at informationerne er relevante, at påtrængende problemer er blevet løst.

Hvilke problemer har den ikke-professionelle med sproget? Det er her, bogen og traditionen svigter. Mine meddelere siger, at det bl.a. er et problem at skrive gode tekster. Hvordan får jeg begyndt? Hvordan får jeg det til at hænge sammen? osv. I kapitlet om tekstlingvistik skulle der være besked, men det er der kun indirekte og i begrænset omfang. Det skyldes, at forfatteren bestemmer tekstlingvistikken som en disciplin, der beskriver forskellen mellem tekster og ikke-tekster. Men danskere skriver aldrig ikke-tekster.

I andre dele af humaniora har den selvforståelse bredt sig, at fundamentet for vort arbejde er normativt, at vi kritisk spørger til de falske normer for at reetablere hensigtsmæssige. At humaniora producerer praktisk sandhed og ikke teoretisk sandhed, hvilket vil sige, at vore resultatets gyldighed afgøres i og med, om de kan bruges. En beskrivelse af sprog bliver således først relevant, når den skal bruges.

Bogens titel er ambitiøs »sprogvidenskabens« i bestemt form. Dog finder læseren aldrig ud af, hvad der gør noget til en disciplin, og spørgsmålet trænger sig på, demonstrerer bogen ikke, at disciplineringen har atomiseret sprogforskningen og ikke mindst undervisningen i uheldig grad. Ofte er det i artiklerne sådan, at der hvor de bliver spændende, der vises der over til en anden disciplin. Desuden mangler der blandt de mange beskrivelser af discipliner en artikel om sprogvidenskabens, en artikel der bringer disciplinerne under en hat og får skabt sammenhæng.

Endelig kan det undre, at datalingvistik får en stedmoderlig behandling, og at sprogdidaktik ikke optræder – »projekt skolesprog« er en ganske væsentlig indsats i det sidste tiår. Nok derom. Den tålmodige læser bærer sikkert også over med det. Lad os koncentrere os om det, vi får.

Den ikke-professionelle læser får besked om, hvad vi i bred almindelighed gør og har gjort. Desværre mest om, hvad vi har gjort. Hvor meget af dette kunne ikke være skrevet for 10 år siden, eller for den sags skyld for 25 år siden? Lad mig illustrere dette med et par centrale artikler. I Erik Hansens artikel om grammatik bestemmes ordet grammatik som »den disciplin der udforsker og beskriver sprogets system og struktur«. Det er set før, men da gav det sikkert lige lidt mening for den læge læser. Læseren må også nikke genkendende til afsnittene om rødder, afledning, bøjning osv., men der fortælles ikke, hvad der lige nu bedrives af interessant på disse områder. Det nye kommer i summarisk form på side 29 som størrelserne HOS, INC, CAUS og NEG, men den ikke-professionelle læser er mindst lige så mystificeret, som før. Og det hjælper ikke, at Erik Hansen forklarer, at disse (HOS, INC osv.) bør forstås som semantiske orddele, hvoraf ordenes betydnings-side er opbygget.

Danskfagets anden professor i sprog Lindegård Hjorth har skrevet om sproghistorie. Her er der større sikkerhed, når det drejer sig om rimeligheden af at gøre, hvad der bliver gjort. Erik Hansen skrev beskedent til slut, at grammatikere ikke behøver at være i tvivl om nytten af deres fag. Lindegård Hjorth forkynder på side 83, at sprog-

historien af alle sprogvidenskabens discipliner er den, der har størst folkelig appel. Sikkerheden lyser ud af artiklen andre steder. På spørgsmålet: »Hvorfor er det nyttigt og fornuftigt at dyrke denne forskning?« Svares: »Sproghistorien..., den udspringer af en nødvendighed«. Slet oversat betyder det, at tiden går – men...

Hvad fører så den største folkelige appel og nødvendigheden til? Jo, vi bliver trakteret med det 19. århundredes banebrydende sproghistorikere – og deres lydlove. Men der står intet om, hvad den moderne sproghistoriker arbejder med. Folkelig appel? Nej, hvis jeg har lidt af folket i mig endnu, så vil jeg slutte, at det står slet til med sproghistorien. For de fleste artikler er det et gennemgående træk, at de er rettet bagud, mod fortiden. Dvs. der er kun lidt besked, hvis spørgsmålet er: hvad arbejder I for tiden med (af problemer)? – og hvad vil sprogvidenskaben inden længe levere af viden.

Min konklusion er: det er modigt at udstille, hvad der bliver lavet rundt om på institutterne. Og det er prisværdigt at gøre det i læsbar form. Men vi skal ikke bare pædagogisere, så det, vi skriver, kan læses i overfladisk forstand. Vor altoverskygende opgave er at pædagogisere vor viden, så den kan bruges i konkrete livssammenhænge. Det gøres ikke i denne bog. Denne begrænsning kan som sagt ligge i disciplinorienteringen. Men begrænsningen kan også være styret af redaktørernes oplæg. Redaktørerne har spurgt: hvad laver man inden for din disciplin? hvordan gør man? hvornår begyndte man at interessere sig for det? hvorfor er det nyttigt og fornuftigt at dyrke denne forskning? At spørge sådan til kolleger er modigt, bortset fra andetsidste spørgsmål. Men spørgsmålenes rækkefølge er forkert. Vi skal begynde med det sidste først: hvilke problemer arbejder I med i din disciplin? Så ville forskerne være tvunget til både at begynde og slutte i praksis. Og hvad der er mindst lige så vigtigt, så ville vi levere bøger, der kunne bruges til andet og mere, end konversationsstykker i det dannede borgerskab.

Den arme redaktør vil sikkert her bede om klar besked. Hvad bør vi gøre anderledes? Hvad kan vi ændre ved næste oplag? Og så er det en ringe trøst at sige, at denne slags bøger ikke bør udkomme. Men det mener jeg nu. De pseudoinformerer på samme måde som den velsmurte kommuneplan, der også skjøtter uden om problemerne. Jovel vil redaktøren sige, men det beskrevne er nu, hvad der foregår. Svaret er: ikke hvis vi spørger rigtigt. Vil I ikke hanke op i denne mere fundamentale side ved vor sprogvidenskab, kære redaktører, så bør I stramme jeres redaktion.

Kan man skrive således: »Sproget vil overses« (s. 9) – sproget vil ikke noget. »Grammatikken skal vise at man kan genkende den samme betydning i forskellige sproglige udgaver« (s. 26) – hvordan? »Semantik handler om de mulige sætninger« (s. 36). »Når man sætter to ord sammen i en sætning, flytter man ordenes plads i det semantiske rum mod hinanden« (s. 39) – og det bliver ikke bedre af at se på en illustration. »præcedenserne« (s. 46). »Rent sprogligt er pragmatik naturligvis i familie med både pragmatisme ..., men det er også kun rent sprogligt. Når vi her taler om pragmatik drejer det sig ... om forskningsretning der breder sig mere og mere inden for studiet af sprog« (s. 107). I dette lille katalog er der intet, som den professionelle eller den ikke-professionelle kan være tjent med.

Mogens Løj